

Iluzija izbora: Ko (zaista) bira i ko plaća cenu?

Iluzija izbora: Ko (zaista) bira i ko plaća cenu?

**Analiza o rodnoj nejednakosti,
seksualnoj eksploataciji
i pravnim izazovima
u savremenom društvu**

Beograd, 2025

Izdavač:

**Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima
i svih oblika nasilja nad ženama - ATINA**

Beograd, Šajkaška 27

www.atina.org.rs

office@atina.org.rs

+381 61 63 84 071

Urednica:

Jelena Hrnjak

Autori:

Marijana Savić

Nataša Jović

Radmila Dragičević Dičić

Milan Aleksić

Tijana Kostić

Miroslav Jovanović

Milica Milić

Lektura i korektura:

Ivana Ilić Šunderić

Dizajn i prelom:

Kaligram

Štampa:

Alta Nova

Tiraž:

1000

ISBN-978-86-82960-01-0

Ova publikacija nastala je u okviru projekta „Prevenција seksualne eksploatacije, trgovine ljudima i prostitucije u Srbiji“, koji Udruženje *Atina* sprovodi u saradnji sa Stalnom misijom Republike Francuske pri Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama u Beču. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i ne odražava stavove i mišljenja Stalne misije Republike Francuske pri Ujedinjenim nacijama i drugih međunarodnih organizacija u Beču.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	11
Razlozi zbog kojih je prostitucija rodno zasnovano seksualno nasilje i seksualno iskorišćavanje, a ne slobodan izbor i slobodan rad	12
Primer 1:	19
Primer 2:	20
Međunarodni standardi	22
Uporednopravna rešenja	29
Primeri zakonskih rešenja u državama abolicionističkog modela	32
Švedska – „autor“ nordijskog modela	32
Kanada	33
Irska	33
Francuska	34
Španija	34
Velika Britanija	35
Škotska	35
Primeri zakonskih rešenja u državama regulacionističkog modela	37
Holandija	37
Nemačka	38
Efekti različitih zakonskih rešenja	40
Efekti regulacionističkog modela	40
Efekti abolicionističkog modela	43
Stanje u Srbiji	44
Pravni položaj žrtava seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije u oblasti kaznenog prava	44
Primer 1:	47
Primer 2:	49
Primer 3:	51
Primer 4:	53
Primer 5:	63
Prava žrtava seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije na usluge podrške	70
Nalazi i preporuke međunarodnih tela u odnosu na Srbiju	76
Predlozi i preporuke	78
Literatura:	82

Predgovor

Da je Vlada Srbije od 2019. godine do danas usvojila preporuke CEDAW komiteta,¹ 897 žena i devojaka u prostituciji u Srbiji ne bi bilo kažnjeno zatvorom i novčanom kaznom, zaključak je Udruženja Atina u podnesku izveštaja Specijalnom izvestiocu za nasilje nad ženama i devojčicama, upućenom Savetu za ljudska prava o prostituciji i nasilju nad ženama i devojčicama.

UN Komitet za eliminaciju diskriminacije žena – UN CEDAW je u dva navrata (2019., pa ponovo 2021. godine) Republici Srbiji uputio preporuku u kojoj je tražio da se član 16. Zakona o javnom redu i miru stavi van snage kako bi se obezbedila dekriminalizacija žena eksploatisanih u prostituciji u Srbiji, kao i da država obezbedi izlazne programe i alternativne mogućnosti za ostvarivanje prihoda za žene koje žele da napuste prostituciju. Udruženje Atina je zajedno sa Poverenicom za zaštitu ravnopravnosti 2022. i 2024. godine podnelo zakonodavne inicijative u kojima su predložene izmene ovog zakona kako bi se obezbedila dekriminalizacija žena u prostituciji. Međutim, nadležni državni organi do danas nisu odgovorili pozitivno na preporuke UN CEDAW komiteta. Ni posle šest godina od dobijanja ovih preporuka od strane UN-a, Srbija nije učinila ništa da ih primeni i zaštiti žene u prostituciji, već ih je kažnjavala. Država je na ovaj način direktno učestvovala u pogoršanju položaja žena u prostituciji i dodatno povećala ugroženost ove ionako ranjive grupe žena u našem društvu.

Iako zakon prekršajno kažnjava i žene u prostituciji i kupce usluga, primena kazni za prostituciju je dugo diskriminisala većinski žene, iako je u 2023. godini čak došlo i do promene; međutim, ta promena se smatra trenutnom i percipira se kao rezultat unutrašnje promene pristupa rada policije, a ne sistemske izmene zakona. Stoga se u javnosti stvorila ideja da prostitucija nije zlostavljanje žena, već upravo suprotno – izvor enormnih prihoda za ove žene, zbog čega narativ prečesto odlazi u pravcu „elitne i turbo prostitucije“, čime se prenebregava ukupna slika o ovom problemu i donose pogrešni zaključci. S tim u vezi, rad na podizanju svesti javnosti, uključujući i stručnu, o štetnosti prostitucije, kao i na pružanju neophodne podrške žrtvama seksualne eksploatacije i prostitucije u Srbiji, uključujući i decu, ostaju izazovi za rešavanje.

¹ Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, osnovan Konvencijom UN o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama, kao svoj primarni zadatak ima nadzor nad primenom Konvencije u državama članicama.

U brojnim presudama protiv žena u prostituciji navodi se da one traže da im sud umanju kaznu, da im se dozvoli da je plate u nekoliko rata ili da ih osude na zatvor pošto nemaju novca da plate kaznu. Ono što takođe posebno zabrinjava jeste smanjenje prosečne starosti žena u prostituciji u Srbiji, odnosno povećanje broja prostituissanih devojaka. Mnoge od ovih devojaka su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije. O tome govore podaci Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, koji ima mandat da i formalno identifikuje žrtve trgovine ljudima u Srbiji. U poslednjih nekoliko godina broj devojaka među žrtvama seksualne eksploatacije u Srbiji konstantno raste. Štaviše, u jednom od svojih godišnjih izveštaja ovaj centar je eksplicitno naveo da je seksualna eksploatacija u 87% slučajeva uključivala prisilnu prostituciju.² Istovremeno, bitno je istaći da broj žrtava seksualne eksploatacije predstavlja značajan udeo u ukupnom broju identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Srbiji i da često prelazi 50% od ukupnog broja na godišnjem nivou, što ukazuje na dubinu problema trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije u Srbiji.

Žene koje su žrtve prisilne prostitucije i seksualne eksploatacije takođe imaju ograničen pristup pravdi i obeštećenju. Kako se i najveći broj slučajeva zasniva isključivo na izjavi žrtve, bez drugih dokaza, dodatni teret se stavlja na dobrovoljnost osobe, iako je ona možda i postojala na početku, ali je kasnije zbog različitih situacija (poput silovanja, iskorišćavanja teškog položaja, prebijanja, primoravanja na korišćenje opojnih supstanci) osoba koja je odlučila da iz takve situacije izađe onemogućena da to i učini. Pored svega navedenog nedostaje sveobuhvatan pristup zaštiti i podršci svim žrtvama i žrtvama seksualnog iskoršćavanja kako bi se zadovoljile njihove osnovne potrebe na odgovarajući i prilagođen način. U dugogodišnjoj praksi je uočena i prekvalifikacija dela trgovine ljudima na posredovanje u prostituciji, što pokazuju i izveštaji Ekspertske grupe Saveta Evrope GRETA i Stejt departmenta (TIP). Ova prekvalifikacija u lakše kažnjivo delo ne podrazumeva nužno oduzimanje nelegalno stečene imovine od trgovine ljudima, i druge radnje bitne za dostizanje pravde i ka žrtvama i ka društvu. Iako različiti akteri, uključujući i udruženja poput Atine koja poslednje dve decenije pruža podršku žrtvama trgovine ljudima, godinama na to ukazuju i traže da se ova praksa promeni, ovakvi slučajevi su zabeleženi u pravosuđu i 2024. godine. Samo jedan takav slučaj jeste slučaj osuđenog svodnika Mihajla Maksimovića, po zanimanju life coach-a bez stalnog zaposlenja, gde je slučaj tokom sudskog postupka

² <https://centarzztlj.rs/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%ba%d0%b8-%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d1%98-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80%d0%b0-%d0%b7%d0%b0-2023-%d0%b3%d0%be%d0%b4%d0%b8/>

sa trgovine ljudima prekvalifikovan u delo posredovanje u prostituciji, uprkos tome što su u postupku identifikovane žrtve trgovine ljudima, koje su o hororima koje su proživile i svedočile na sudu. Na ovaj način se šalje zloslutna poruka da trgovina ljudima ostaje nekažnjena, pa čak i isplativa, a žene i dalje viktimizovane. Umesto da ih zaštite, institucije kroz prekvalifikaciju stvaraju preduslove da ih kazne za bavljenje prostitucijom, etiketirajući ih kao kriminalce, što ih kasnije sprečava da nađu posao i integrišu se u zajednicu. S druge strane svodnici, osuđeni za posredovanje u prostituciji, ohrabreni su da pišu, objavljuju i promovišu knjige o svojim kriminalnim aktivnostima, da se pojavljuju u medijima i da ih koriste za afirmaciju svoje svodničke aktivnosti kao nečeg pozitivnog i poželjnog, što se svakodnevno dešava u Srbiji na televizijama sa nacionalnom frekvencijom. Iako je oglašavanje prostitucije zabranjeno, državni organi na ovakve događaje ne reaguju, a svodnici ostaju zaštićeni, na koji god način prostitucija bila regulisana.

Preporuke za prevenciju prostitucije i obezbeđivanje podrške ženama u prostituciji uključuju kreiranje sveobuhvatne nacionalne politike zaštite i podrške ženama u prostituciji, dekriminalizaciju žena kroz izmene zakona, kao i prepoznavanje žena prisiljenih na prostituciju kao žrtava seksualne eksploatacije. Takođe, potrebno je suzbiti praksu prekvalifikacije krivičnog dela trgovine ljudima u lakše prekršaje, izbrisati iz registra podatke žena koje su kažnjene zbog prostitucije, razviti izlazne strategije i ekonomske programe, te regulisati prostituciju u digitalnom prostoru. Udruženje Atina, uz svoje višedecenijsko iskustvo u borbi protiv trgovine ljudima, apeluje na unapređenje usluga za žrtve seksualne eksploatacije s obzirom na patnju i zlostavljanje koje one trpe. Takođe, važno je senzibilisati medije i javnost o tome da prostitucija može predstavljati ozbiljno kršenje ljudskih prava, uključujući pravo na život, integritet, slobodu i dostojanstvo, kao i zabraniti oglašavanje prostitucije i kazniti medije ili druge aktere koji omogućavaju njeno oglašavanje.

Udruženje Atina se zahvaljuje svima koji su doprineli izradi ove publikacije i iskreno se nada da će čitaoci analize „Iluzija izbora: Ko (zaista) bira i ko plaća cenu?“, pronaći odgovore na mnoga važna pitanja koja se tiču rodne nejednakosti, seksualne eksploatacije i pravnih izazova u savremenom društvu, te da će ona doprineti boljem razumevanju problema prostitucije i zaštite žena u ovoj oblasti.

Jelena Hrnjak,

*menadžerka programa za zaštitu žrtava trgovine ljudima
u Udruženju Atina, u Beogradu, 2025. godine*

Uvod

Nakon završetka Drugog svetskog rata prostitucija je prepoznata kao kršenje ljudskih prava i sloboda, ljudskog dostojanstva i suprotnost imanentnoj vrednosti svakog ljudskog bića. Kako je definisana kao davanje novca, posla, dobara i usluga u zamenu za seks, Ujedinjene nacije su uspostavile zabranu korišćenja i iskorišćavanja prostitucije usvajanjem Konvencije za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije drugih 1949. godine.³ Ovaj dokument rezultat je, između ostalog, prepoznavanja raširenosti ovog oblika eksploatacije i povezanosti prostitucije sa teškim zločinima, trgovinom ljudima i ropstvom.

Tokom poslednjih decenija niz istraživanja sproveden je sa ciljem da se utvrdi ne samo obim prostitucije, već i da se unapredi razumevanje razloga ulaska u prostituciju, posledica prostitucije po osobe koje su u prostituciji i po zajednice (porodice, lokalne zajednice i društva u celini), kao i povezanosti naizgled dobrovoljne prostitucije sa sve raširenijom trgovinom ljudima i iskorišćavanjem kako bi se to adresiralo u postojećim i budućim nacionalnim i međunarodnim politikama. Niz istraživanja o efektima pravnih pristupa prostituciji, naročito u novije vreme, dao je značajne podatke o (ne)uspešnosti delovanja različitih modela na suzbijanje i prevenciju prostitucije i trgovine ljudima. Ova istraživanja pokazala su da prostitucija nikada nije rezultat slobodnog i informisanog izbora i izraz nezavisne, slobodne volje, već da je u celosti ishodovana kontekstom u kome se pravi „izbor“, odnosno različitim nepovoljnim životnim okolnostima poput siromaštva, beskućništva, izbeglištva, života u nasilnim i zlostavljачkim porodicama i istorijom zlostavljanja i zavisnosti, posebno u detinjstvu i adolescenciji.

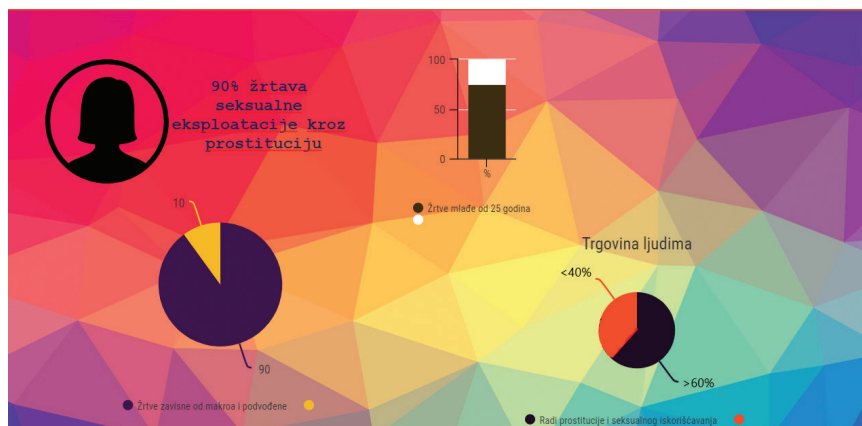
Termin „žene iskorišćene u prostituciji“ u ovom dokumentu označava žene, muškarce i transrodne osobe koje se nalaze u prostituciji. Korišćenje ovog izraza zasnovano je na činjenici da su u prostituciji iskorišćene pretežno žene (90%), da su osobe koje kupuju seksualne usluge skoro uvek muškarci, a da podaci pokazuju da je prostitucija uvek i bez izuzetka seksualno iskorišćavanje (imajući u vidu razloge uključivanja u prostituciju i zadržavanja u njoj, disbalans moći između osobe iskorišćene u prostituciji, posrednika i kupca seksualnih usluga, kao i posledice po fizičko i mentalno zdravlje osoba iskorišćenih u prostituciji).

³ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/traffickingpersons.aspx>, pristupljeno 12.07.2024.

Razlozi zbog kojih je prostitucija rodno zasnovano seksualno nasilje i seksualno iskorišćavanje, a ne slobodan izbor i slobodan rad

Prostitucija je globalna pojava, koja uključuje oko 40–42 miliona ljudi. Tri četvrtine njih (75%) je starosti između 13 i 25 godina. Skoro sve osobe u prostituciji (90%) su podvođene i zavisne od osoba koje ih podvođe (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014). U 60% slučajeva trgovina ljudima je izvršena radi seksualne eksploatacije, uključujući i prostituciju (Evropska unija, 2020). Preko 90% osoba iskorišćenih u prostituciji su žene (Evropska unija, 2017) (Grafikon 1).

Grafik 1: Ko su osobe u prostituciji?

Prema najkonzervativnijim zvaničnim statistikama, svaka sedma žena iskorišćena u prostituciji je žrtva trgovine ljudima. Prema drugim procenama, 70-90% žena iskorišćenih u prostituciji su žrtve trgovine ljudima i prinuđene su na seksualne aktivnosti od strane kriminalnih grupa (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014). Podaci Kancelarije UN za borbu protiv droge i kriminala govore da je stepen otkrivanja žrtvava trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije 1:20, a stepen otkrivanja žrtava trgovine ljudima radi prostitucije 1:7. Ovo znači da se broj osoba iskorišćenih u prostituciji mora uvećati za najmanje sedam

puta u odnosu na zvanične statistike o broju žrtava trgovine ljudima radi prostitucije. Kada se ovaj odnos ima u vidu, procene za države članice Evropske unije su da broj lica iskorišćenih u prostituciji prelazi 750.000 ljudi i da su u najvećem broju slučajeva žrtve žene (98%) (Evropska unija, 2017). Specijalni izvestilac UN o trgovini ljudima izjavio je da u najvećem broju slučajeva prostitucija kakva se praktikuje u svetu zadovoljava kriterijume za identifikaciju trgovine ljudima (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Oko polovine žena ulazi u prostituciju u mladim godinama, često i pre punoletstva. Tako je istraživanje u Holandiji pokazalo da je oko 5% žena koje su legalno uključene u prostituciju u nju ušlo pre punoletstva, kao i da je u agencijama za pratnju oko 10% devojaka maloletno, a više od 50% njih je započelo rad u uzrastu mlađem od 20 godina (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Istraživanje sprovedeno u Španiji⁴ pokazalo je da 78% intervjuisanih građana smatra da je prostitucija „nužno zlo“ i da zbog toga treba da bude legalizovana, kao i da je trećina muškaraca (32%) kupila seksualne usluge bar jednom u životu (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

U osnovi prostitucije je objektivizacija tela žene koje postaje roba. Kupovinom seksualnih usluga kupac postaje vlasnik robe – tela žene. Da bi mogla da pruža seksualne usluge, žena, kroz psihološki proces disocijacije, „cepa“ ličnost od tela – ona je ličnost, a telo roba koju prodaje – i odvaja seksualnost od ličnosti. Ovaj proces, kao i drugi odbrambeni mehanizmi, čine deo strategije preživljavanja žene iskorišćene u prostituciji. Disocijacija, zajedno sa drugim faktorima, razvija dugotrajnu štetu po psihološko i fizičko zdravlje žene (Pavlović, S., Cvetičanin Knežević, H., 2018; NHS Scotland, 2019). Strah je jedna od čestih štetnih posledica koja se razvija kod ovih žena, kako od trgovca/makroa i ljudi iz njegove organizacije, tako i od porodice i bliskih osoba iz sopstvenog okruženja – strah da će biti etiketirane i odbačene (Ćuk Milankov, D., 2009).

Značajan broj muškaraca koji kupuju seksualnu uslugu to čini u uverenju da im kupovina obezbeđuje privremeno „vlasništvo“ nad telom žene, te da su slobodni da sa njim rade šta god žele. Oko jedne petine muškaraca koji kupuju seksualne usluge to čine zbog uživanja u osećanju moći nad ženom. Muškarci koji kupuju seksualne usluge skloniji

⁴ Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET\(2014\)493040_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493040/IPOL-FEMM_ET(2014)493040_EN.pdf), podaci izvorno objavljeni u: Centro de Investigaciones Sociologicas (CIS) (2008), Estudio no. 2738. Actitudes y practicas sexuales, Febrero 2008. (p. 33). Available at (ES): http://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=9882

su da koriste prinudu u seksualnom odnosu, kao i druge oblike nasilja prema ženama, i češće imaju mizogini odnos prema ženama. Oni u većoj mjeri koriste pornografiju u odnosu na muškarce koji ne kupuju seksualne usluge, a kontinuirano korišćenje pornografije i prostitucije dovodi do promena preferencija (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014), koje pak dovode do postavljanja različitih zahteva pred žene iskorišćene u prostituciji. Istraživanje sprovedeno u Španiji upućuje na rastući trend da mladi muškarci kupuju žene/devojčice za potrebe zabave, tretirajući ih kao seks igračke. Ovaj trend, prema određenim teoretičarima, može da dovede do rasta nasilja nad ženama od strane mladih muškaraca (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Istraživanja pokazuju da su negativna iskustva u detinjstvu značajan faktor rizika za ulazak u prostituciju. Istraživanje o prostituciji sprovedeno u pet država (Južnoafrička Republika, Tajland, Turska, SAD i Zambija)⁵ pokazuje da je značajan broj žena u detinjstvu preživeo seksualno i fizičko nasilje – oko 54% je preživelo teško prebijanje, a oko 58% seksualno nasilje od, u proseku, četiri nasilnika. Beskućništvo je vrlo čest okidač za ulazak u prostituciju – 72% žena je bilo ili jeste bez doma (Farley, M. i sar, 1998). Slični podaci dobijeni su i u drugim istraživanjima: 55-90% žena uključenih u prostituciju ima istoriju prolongiranog i ponavljalog seksualnog nasilja i traumatizacije, dok je kod oko 70% njih iskustvo seksualnog zlostavljanja imalo uticaj na „izbor“ da se bave prostitucijom (Bagley i Young, 1987; Belton, 1992; Farley i Barkan, 1998; Harlan i sar., 1981; James i Meyerding, 1977; Silbert i Pines, 1981, 1983; Simons i Whitbeck, 1991. Prema: Farley, M. i sar, 1998).

Žene iskorišćene u prostituciji izložene su visokom riziku od nasilja i nasilne smrti. Podaci za Kanadu ukazuju na to da je smrtnost žena iskorišćenih u prostituciji 40 puta viša od kanadskog proseka.⁶ U Španiji je u periodu između 2010. i 2012. godine ubijeno najmanje 20 žena iskorišćavanih u prostituciji, najčešće ekstremno brutalno. One su činile 5,6% žrtava femicida u tom periodu, a njih 14 ubili su klijenti (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Različite studije pokazuju značajnu izloženost žena iskorišćenih u prostituciji nasilju različitih oblika. Istraživanje iz 2005. godine pokazalo je da je 76,3% ispitanica – žena iskorišćenih u prostituciji iskusilo nasilje (Surratt, i sar., 2005. Prema: Moreira, V., Rolo, A., Cardoso, J., 2016). Od

⁵ Farley, M. i saradnici (1998). *Prostitution in Five Countries: Violence and Post-Traumatic Stress Disorder*.

⁶ <https://www.quebec.ca/en/family-and-support-for-individuals/violences/sexual-exploitation>

toga je 61% bilo prebijeno, a 18% silovano od strane njihovih partnera (Wechsberg i sar.,2005. Prema: Moreira, V., Rolo, A., Cardoso, J., 2016). Slično, već spomenuto istraživanje sprovedeno u pet država (Južnoafrička Republika, Tajland, Turska, SAD i Zambija) pokazalo je da je 81% žena iskorišćenih u prostituciji iskusilo pretnje fizičkim nasiljem, 73% njih je iskusilo fizičko nasilje, 68% je doživelo pretnje oružjem, 62% je bilo silovano, dok je 46% njih bilo silovano više puta. Nasilje su vršili i klijenti (75% ispitanica) i partneri (64% ispitanica) (Farley, M. at all., 1998; Moreira, V. at al., 2016).

Vrlo slične podatke dalo je i istraživanje u kome je učestvovalo 130 žena iskorišćenih u prostituciji u San Francisku: 87% njih bilo je fizički napadnuto, 83% je doživelo pretnju oružjem, 68% je silovano, a 48% silovano više od pet puta. Skoro polovina ispitanica je bila silovana od strane klijentata (46%). Takođe, polovina ispitanica navela je da je od njih u pružanju seksualnih usluga pravljena pornografija (Farley M, Barkan H., 1998).

Procenjuje se da je oko 90% prostitucije kontrolisano od strane makroa, koji takođe primenjuju različite forme nasilja nad ženama kako bi sprečili napuštanje prostitucije (Farley, M. at all, 1998). Povod fizičkom nasilju može biti „loše“ obavljen zadatak, ali se može dešavati i bez „vidnog povoda“, već samo sa ciljem zastrašivanja i gušenja potencijalnog otpora žrtve. Zastrašivanje je jedan od jasno uočljivih vidova psihičkog nasilja: žrtvi se preti da će i ona sama i njena porodica biti ugrožene ukoliko pokuša da otkrije svoj status ili pobegne (Čuk Milankov, D., 2009). Manje uočljiv, prepoznatljiv oblik psihičkog nasilja, kojem je stoga teže i suprotstaviti se, jeste nametanje predstave žrtvi o njoj samoj kao osobi koja nije sposobna da obavlja nijedan drugi posao, koja je odbačena od strane svih, nevoljena, bezvredna, a što vremenom i ona sama prihvata (Čuk Milankov, D., 2009).

Svest o tome da je žena eksploatisana, prinuđena na prostituciju ili je žrtva trgovine ljudima ne odvraća od kupovine seksualnih usluga. Kupci minimiziraju trgovinu ljudima i seksualnu eksploataciju, ignorišu znakove prinude i sile, dok 90% njih čak nije u stanju ni da prepozna pokazatelje prinudne prostitucije. Oko 40% muškaraca je tolerantno na prostituciju usled uverenja da kupovina seksualnih usluga smanjuje rizike od silovanja, iako studije pokazuju upravo suprotan trend (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Velika većina žena iskorišćavanih u prostituciji je počela da koristi supstance nakon ulaska u prostituciju (83% koristi sedative, 73% antidepresive, a 66% kokain) (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014). Time se otupljuje doživljaj realnosti, pa, iako ovo kratkoročno

pomaže žrtvi da preživi neprijatne okolnosti, umanjuje i mogućnost njenog potencijalnog otpora (Ćuk Milankov, D., 2009). Ulazak u prostituciju je istovremeno i početak razvoja različitih promena u psihološkom funkcionisanju: razvoj depresije i drugih depresiji srodnih stanja, posttraumatskog stresnog poremećaja, anksioznosti i zavisnosti (Fawole i Dagunduro, 2014; Gilchrist i sar., 2001; Suresh, i sar., 2009; Zhan i sar., 2012; Choi i sar., 2009; Farley i Barkan, 1998; Farley i sar., 2005; Taylor, 2011; Dalla i sar., 2003; Lutnick i sar., 2014; Surratt i sar., 2004. Prema: Moreira, V., Rolo, A., Cardoso, J., 2016). Oko 67% žena iskorišćenih u prostituciji razvija simptomatologiju posttraumatskog stresnog poremećaja, 52% je razvilo zavisnost od alkohola, a 45% zavisnost od droga. Incidenca i težina posttraumatskog stresnog poremećaja odgovara onima koji se uočavaju kod prebijenih žena koje su tražile utočište, žrtava silovanja i izbeglica koje su tražile pomoć za žrtve torture (Farley, M. at all., 1998). Neki od oblika ispoljavanja traumatizovanosti su nagle i česte promene raspoloženja, plačljivost, nizak nivo frustracione tolerancije, emotivni raptusi, povlačenje u sebe, bezvoljnost, beznadežnost, samooptuživanje, noćne more, netrpeljivost prema bilo kom vidu fizičkog dodira, suicidalnost i razni oblici samodestruktivnog ponašanja (Ćuk Milankov, D., 2009). Međutim, žene žrtve često kasnije i negiraju prisustvo stresnih događaja: negiraju da su bile izložene bilo kakvom obliku nasilja i negiraju traumatsko dejstvo događaja iz tog perioda (Ćuk Milankov, D., 2009).

Kao što je već spomenuto, ulazak u prostituciju rezultat je, s jedne strane, ekstremno teških životnih okolnosti, po pravilu siromaštva, beskućništva, izbeglištva i nasilnih i zlostavljачkih porodica, a, s druge strane, istorije zlostavljanja i zavisnosti, posebno u detinjstvu i adolescenciji. Stoga ne čudi podatak da 92% žena iskorišćenih u prostituciji želi odmah da napusti prostituciju (Farley, M. at all., 1998), ali samo mali broj to i uspeva usled brojnih prepreka kao što su siromaštvo, odsustvo alternative za zarađivanje, dugotrajno bavljenje prostitucijom, krivična/prekršajna osuđivanost (zbog koje ne mogu da nađu posao) i veoma često – prinuda.

Prema statistici Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima nijedna osoba koja je u 2022. i 2023. godini identifikovana kao žrtva seksualne eksploatacije nije imala u svom vlasništvu kuću, odnosno stan, niti stalne prihode. Uzimajući u obzir punoletne osobe koje su u tom periodu seksualno eksploatisane, 70% njih nije imalo završeno srednje obrazovanje. Njihova prosečna starost je 22 godine, a 98% su žene.⁷

Mnoge od njih su inicijalno pristale na pružanje seksualnih usluga, ali kada pogledamo njihov profil (mlada devojka koja živi u siromaštvu, nerešenog stambenog pitanja, niskog obrazovanja, loše pozicije na tržištu rada, zavisna od drugih u obezbeđivanju sopstvene egzistencije, često sa prethodnim iskustvom nasilja i sa disfunkcionalnim porodičnim odnosima), lako ćemo uočiti suštinsku ograničenost njihove mogućnosti izbora.

Žene iskorišćene u prostituciji u Škotskoj kao razloge ulaska u prostituciju najčešće navode nedostatak mesta za život, porodično okruženje sa istorijom zavisnosti od alkohola ili droga, nedostatak posla, siromaštvo i prethodnu osuđivanost. Kao posebno rizična grupa izdvajaju se i mlade osobe koje izlaze iz smeštajnih kapaciteta sistema socijalne zaštite, a kao značajni faktori navode se i „normalizacija prostitucije“ u disfunkcionalnim porodicama i perfidnije tehnike približavanja potencijalnim žrtvama i njihovo uvlačenje u prostituciju (*grooming*) (Škotska vlada, 2016).

Ulazak i opstanak u prostituciji nikada nije slobodan izbor i primena prava na samoodređenje i slobodno odlučivanje o svom telu, jer su razlozi i faktori ulaska u prostituciju onemogućili postojanje slobodnog izbora. Umesto pitanja da li je žena dobrovoljno pristala na prostituciju treba postaviti pitanje da li je žena za preživljavanje imala alternativne prostituciji, uzimajući u obzir sve lične, socijalne i životne okolnosti (Farley, M., 2004). Izbor aktivnosti koja je u toj meri praćena nasiljem, koja dovodi do ugrožavanja fizičkog i mentalnog zdravlja i koja ženu svodi na predmet sa cenom, ne može biti dobrovoljan, već je uvek determinisan kontekstom u kome se „bira“ (Pavlović, S., Cvetičanin Knežević, H., 2018). Kada 75% njih u prostituciju ulazi suočavajući se sa beskućništvom, skoro tri četvrtine je izloženo teškom fizičkom i seksualnom nasilju od strane kupaca seksualnih usluga ili partnera, a preko 90% želi da napusti prostituciju ovog trenutka, jasno je da je koncept „dobrovoljnosti“, „saglasnosti“ i „odluke“ suštinska pogreška u tretmanu prostitucije i žena koje su njome iskorišćene. S tim u vezi, i izlazak iz prostitucije mora biti praćen stvaranjem uslova za egzistenciju u kojoj je smanjen rizik ponovnog postajanja žrtvom bilo kog oblika nasilja. Pošto je osnova svake samostalnosti ekonomska nezavisnost, nužno je omogućiti ovim ženama uključivanje u razne vidove edukacija i podsticati njihovo zapošljavanje (Čuk Milankov, D., 2009).

Za slobodan izbor je veoma važno i kako osoba percipira samu sebe – da li ona sebe može da vidi kao samostalnu, poštovanu, integrisanu, prihvaćenu članicu društva ili je tokom života kroz trpljenje različitih oblika nasilja, od psihičkog do seksualnog i fizičkog, od porodičnog do

institucionalnog, usvojila identitet osobe sa društvene margine i obeh-
shrabrila se da uopšte traži društveno prihvatljivije opcije, procenjujući
da su one rezervisane za neke druge.

Još jedan značajan faktor za slobodu izbora jeste postojanje svesti o
posledicama odluke koja će biti doneta, jer on zahteva informisanost i
kapacitet osobe da predvidi ishode i razvoj događaja. Devojke počinju
da se bave pružanjem seksualnih usluga veoma mlade, neretko čak i
maloletne, i u tom trenutku nemaju mogućnost da sagledaju svoju
budućnost. Čak i kada su dale pristanak na to, veoma retko se deša-
va da su one te koje iniciraju ulazak u ovakve odnose, već po pravilu
druga osoba predlaže i ubeđuje ih. Oni koji ih vrbuju nastoje da im
predstave to kao posao koji će im doneti laku zaradu, skupu garderobu
i putovanja, nikada ne predstavljajući brojne negativne posledice. Čak
se i u medijima prostitucija portretira kao glamurozan posao koji do-
nosi luksuz i zabavu, a osobe koje se time bave kao šou-biznis zvezde i
nezavisne, uspešne ličnosti. U takvoj iluziji trafikeri su samo menadžeri
koji pomažu talentovanim devojkaama da ostvare svoje snove.

Ove slike su mamac za mnoge mlade žene, koje tek kada stupe u ove
odnose postaju svesne posledica, činjenice da poverljivost ne postoji i
da će njihovo okruženje verovatno saznati čime se bave, što će ih du-
goročno obeležiti i dovesti do etiketiranja, odbacivanja i ostrakizma;
da se uslovi koji su dogovoreni na početku veoma lako menjaju, ali da
ih uvek postavlja neko drugi; da one ne biraju klijente i da ne mogu da
ih odbiju; da će biti tretirane kao roba i da se iz takvog odnosa teško
izlazi.

Sve ovo zapravo kompromituje pretpostavku slobodnog izbora i u
situacijama kada osoba nominalno da pristanak ili čak i sama inicira
pružanje seksualnih usluga.

Trenutak kada osobe iskorišćene u prostituciji pokušaju da prekinu da
se bave time ili kada samo pokušaju da ispregovaraju drugačije uslove
po pitanju izbora ili broja klijenta, vrste usluge, mogućnosti da ne rade
kada su bolesne ili imaju menstruaciju, oko korišćenja prezervativa ili
drugih sličnih stvari, otkriva njihov pravi položaj i tada obično postaje
jasno da je njihova slobodna volja ograničena voljom onog ko kontro-
liše posao.

Osobe koje organizuju pružanje seksualnih usluga su često kriminalci,
koji su u gradovima u kojima žive poznati kao opasni, nasilni i uticaj-
ni. Devojke koje dobiju ponudu da rade za njih su neretko prethodno
slušale priče o tome kako su oni tukli ili čak ubijali ljude ili kako su
povezani sa različitim strukturama moći. U takvim situacijama je do-

voljna njihova percepcija da im oni mogu nauditi da bi se zaustavila bilo kakva vrsta otpora.

U nastavku slede dva primera koja ilustruju kako se, usled nedostatka bezbednih i održivih opcija, prividna „sloboda izbora“ pretvara u prinudu. Prvi prikazuje ženu koja, nakon višegodišnje eksploatacije, ne uspeva da se reintegriše u društvo i, pritisnuta nasiljem i siromaštvom, ponovo pristaje na uslove bivših eksploatatora. Drugi primer se odnosi na igračicu u striptiz baru koja, iako je u početku pokušala da postavi granice i ne pruža seksualne usluge, biva uvučena u prinudni odnos pod pretnjama i ucenom. Ovi slučajevi jasno pokazuju kako dinamička neravnoteža moći i nedostatak podrške dovode do toga da nominalni pristanak postaje samo formalnost, a ne stvaran izbor.

Primer 1:

Tridesetdevetogodišnja žena, koja je ranije bila seksualno eksploatisana i izašla iz te situacije nakon što su njeni eksploatatori privedeni, ni nakon tri godine ne uspeva da se integriše u društvo i organizuje svoj život kako bi želela. Sa mentalnim teškoćama koje ima ne uspeva da pronađe posao i gubi veru da će to ikada i moći.

Bez prihoda i stana bila je prinuđena da živi sa čovekom od koga je godinu dana, gotovo svakodnevno, trpela konstantno fizičko i psihičko nasilje. Bez kapaciteta da se sama zaštiti i bez bliskih osoba koje bi joj pružile podršku, ona kontaktira osobe koje su je ranije eksploatisale i traži da ponovo radi za njih. Pod izgovorom da je spašavaju od zlostavljača, oni joj postavljaju uslove da za njih pruža seksualne usluge bez ikakve nadoknade, a da će joj oni dozvoliti da živi kod njih i da će joj obezbediti hranu, na šta ona pristaje.

Čak i da su joj ponudili drugačije uslove i dali joj deo novca, to ne bi značilo da se radi o slobodnoj volji, jer ova žena nije bila u stanju da percipira postojanje alternative koja bi joj garantovala bezbednost i dostojanstvo.

Dinamika odnosa između osobe koja pruža seksualne usluge i osobe koja to organizuje je uslovljena odnosom moći, koji gotovo uvek ide na štetu osobe koja je iskorišćena u prostituciji. Trenutak u kom ona ima najviše moći i kontrole je pre nego što počne da se bavi tim poslom ili barem da nominalan pristanak. U tom periodu su veće šanse da ima dobar tretman, da joj

se nudi mogućnost da pregovara oko uslova, broja klijenata, načina pružanja usluga, procenta novca koji će zarađivati i slično. Od trenutka kada pristane, i to malo moći odlazi iz njenih ruku. Jedan od glavnih razloga za to jeste što bavljenje ovim poslom drastično urušava reputaciju osobe. Makro od tada dolazi u situaciju da zna čime se ona bavi i ima dokaze za to, pa time i oružje kojim može da je ucenjuje. Čak i da to ne iskoristi, dovoljno je da i on i osoba koja pruža seksualne usluge toga budu svesni pošto to postaje faktor koji uslovljava neravnotežu moći između njih. Drugi značajan faktor kod osobe iskorišćene u prostituciji čine samopoštovanje i slika o sopstvenoj vrednosti, koji značajno padaju usled bavljenja tim poslom pošto uzrokuju percepciju da se osoba ne bi uklopila u funkcionalne i društveno prihvatljive socijalne relacije. Treći faktor je način na koji okolina, uključujući i makroa, počinje da gleda na nju, smatrajući da, ako je osoba jednom prešla preko svojih granica i pristala na pružanje seksualnih usluga, te granice mogu da se pomeraju i dalje.

Često se dešava da se uslovi vrlo brzo menjaju na štetu pružaoca usluga. Povećava se broj klijenata, smanjuje se količina novca koju ona dobija, zahtevi klijenata postaju sve ekstremniji, gubi se mogućnost odbijanja klijenata ili pružanja specifičnih usluga. Ponekad je to praćeno pretnjama i nasiljem, a ponekad sama osoba u prostituciji, shvatajući svoju poziciju drastično gorom nego na početku, prihvata postavljene zahteve, iako to zapravo ne želi. Na ovaj način se prostitucija manje ili više vidno i eksplicitno pretvara u trgovinu ljudima.

Primer 2:

Tridesetosmogodišnja žena godinama radi kao igračica u striptiz barovima. U poslednjem u kome je radila pružale su se i seksualne usluge, ali je ona vlasniku na početku jasno navela da se ona neće time baviti, već će samo plesati, što je on prihvatio. Jedne večeri rekao je da ju je jedan klijent video i da želi da ima seksualni odnos sa njom. Rekao je i da je u pitanju veoma bogat i uticajan čovek i da je spreman mnogo da plati, kao i da ona može da uzme sav novac, jer je vlasniku kluba važno samo da taj uticajni klijent bude zadovoljan. Molio ju je i rekao da je to izuzetno važno za njegov posao i da će joj biti veoma zahvalan. Ona je na to pristala.

Već sledeće večeri, vlasnik kluba je ponovo došao kod nje i tražio da ima seks sa novim klijentom. Ovog puta nije molio i nije joj rekao da će joj dati sav novac. Kada je pokušala da odbije, on joj je rekao da ta mogućnost ne postoji, jer su njegovi klijenti moćni i opasni i samo ju je poslao u sobu. U narednom periodu se njihov odnos potpuno promenio. Pružanje seksualnih usluga je postao redovan deo njenog „posla“, nije mogla da bira klijente, a od vlasnika kluba je počela da dobija pretnje da će uživati njenim ćerkama ako ne bude poslušna.

„Odluka“ žene da proda svoje telo nikada nije odluka, ponajmanje dobrovoljna i slobodno doneta, već najčešće jedina mogućnost da se preživi u datim ličnim, porodičnim i socijalnim okolnostima. Stoga je jasan razlog zbog koga bi oko 25% žena želelo da prostitucija bude legalizovana (Farley, M. at all., 1998), pri čemu je njihova želja motivisana i očekivanjem da će na taj način imati bolju ličnu bezbednost i zaštitu, kao i da će prostitucija biti dekriminalizovana i destigmatizovana, što će im omogućiti tranziciju na druge vrste rada i olakšati izlaz iz prostitucije. Ovakva očekivanja od modela legalizacije prostitucije i njene potpune dekriminalizacije nisu ispunjena; naprotiv, može se zaključiti da su ovi modeli doprineli cvetanju seks industrije i učvrstili negativan položaj žena iskorišćenih u prostituciji.

Slika o slobodnoj, informisanoj odluci žene da se bavi prostitucijom neodrživa je s obzirom na njen nesklad sa svim podacima o razlozima i okolnostima u kojima se nalaze žene prilikom donošenja ovakve odluke. Iz tih razloga podela na „dobrovoljnu“ i prinudnu prostituciju je neodrživa podela, veštački stvorena, sa ciljem razlikovanja trgovine ljudima od „odluke“ da se bude u prostituciji. S obzirom na to da je „odluke“ žene da se bavi prostitucijom suštinski lišena njene slobodne volje i ishodovana fragilnošću njenog položaja pre i tokom prostitucije, ova podela dovela je do značajno otežane mogućnosti gonjenja za različite forme iskorišćavanja ranjivog položaja žene – od onih koji kupuju seksualne usluge do onih koji eksploatišu prostituciju žena za sopstvenu ekonomsku korist.

Kada se posmatraju svi faktori koji utiču na to da žena počne da pruža seksualne usluge, skoro je nepostojeća linija koja razgraničava prostituciju od trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije. U državama u kojima je regulisanje prostitucije zasnovano na tome da ona može biti informisana, slobodna odluka nezavisnog pojedinca, značajno je otežano procesuiranje trgovine ljudima i seksualnog iskorišćavanja, jer se granica koja razdvaja legalno od nelegalnog nalazi jedino u tvrdnji

žrtve i stepenu poverenja koji će pravni sistem imati u tu tvrdnju. Dodatno, pravni sistemi još uvek „uče“ o novim oblicima ropstva, zasnovanim na daleko prefinjenijim, ali okrutnijim modelima ograničavanja slobode žrtve, posebno kada je reč o postojanju i obliku psihološke kontrole. Konačno, legalizacija prostitucije kao slobodno izabranog rada je legalizacija tretiranja ljudskog tela kao robe koja se kupuje i prodaje i nad kojom onaj ko isplati ugovorenu cenu ima prava nalik svojinskim – što je koncept ropstva čije se moguće forme u savremenom društvu više ne mogu u potpunosti ni sagledati (Evropski sud za ljudska prava, 2010).

Međunarodni standardi

Prostitucija se od završetka Drugog svetskog rata prepoznaje kao kršenje ljudskih prava i sloboda –pre svega kao nova forma ropstva, povreda ljudskog dostojanstva i suprotnost vrednosti svakog ljudskog bića.

Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije drugih:⁸ prostitucija i trgovina ljudima u svrhu prostitucije su nespojive sa ljudskim dostojanstvom i vrednošću ljudskog bića i ugrožavaju dobrobit pojedinca, porodice i zajednice.

Konvencija obavezuje države da:

kažnjavaju svaku osobu koja, radi zadovoljavanja sopstvenih želja, nabavlja, namamljuje ili navodi drugo lice u svrhu prostitucije, bez obzira na pristanak te osobe, ili iskorišćava prostituciju druge osobe bez obzira na pristanak te osobe (član 1),

kažnjavaju svaku osobu koja ima, ili upravlja, ili svesno finansira, ili učestvuje u finansiranju bordela, ili svesno iznajmljuje zgradu ili drugi objekat ili deo objekta za prostituciju drugih (član 2).

Od sedamdesetih godina prošlog veka prostitucija je u sve značajnijoj meri prepoznata i kao forma seksualnog iskorišćavanja i (rodno zasnovanog) seksualnog nasilja. U tom smislu značajni transnacionalni koraci usmereni ka suzbijanju prostitucije preduzeti su u dva pravca:

zaštita dece od prostitucije, pornografije i seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja. Niz međunarodnih dokumenata sankcioniše prostituisanje dece, seksualno iskorišćavanje i seksualno zlostavljanje dece, dok

22 ⁸ SFRJ je ratifikovala ovu konvenciju 1950. godine.

je značajan broj država unapredio svoja zakonodavstva usklađujući ih sa međunarodnim standardima;

uspostavljanje sistema borbe protiv trgovine ljudima, koja najčešće ima za cilj seksualnu eksploataciju uključujući i prostituciju. U skladu sa napretkom u međunarodnom pravu, unapređivala su se i pojedinačna zakonodavstva, obezbeđujući različit niz mera za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima, kao i mera zaštite i oporavka za žrtve.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena⁹ obavezuje države članice da preduzimaju sve podesne mere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama, kao i iskorišćavanja prostitucije žena (član 6).

Uz Konvenciju o pravima deteta Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji¹⁰ obavezuje¹¹ države da u minimalnoj meri obezbede da sledeće radnje i delatnosti budu u punoj meri obuhvaćene njenim krivičnim ili kaznenim zakonom, bez obzira na to da li su takva dela izvršena u zemlji ili transnacionalno, odnosno na individualnoj ili organizovanoj osnovi:

a) U kontekstu prodaje dece:

(i) Nuđenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog deteta u svrhu:

- a. seksualnog iskorišćavanja deteta;
- b. prebacivanja organa deteta radi ostvarivanja profita;
- c. korišćenje deteta za prinudni rad.

(ii) Neodgovarajuće navođenje, od strane posrednika, na pristanak da se usvoji neko dete kršenjem važećih međunarodnih instrumenata o usvajanju;

b) Nuđenje, dobijanje, nabavljanje ili obezbeđivanje deteta za potrebe dečije prostitucije;

c) Proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posredovanje, u gornje svrhe, dečije pornografije (član 3).

⁹ Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, broj 11/81).

¹⁰ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, broj 7/2002).

¹¹ Upotreba termina „dečija prostitucija i dečija pornografija” su prevaziđeni i ne koriste se u javnom diskursu već dugi niz godina; umesto njih se koristi „iskorišćavanje dece u prostituciji i pornografiji”.

Protokol obavezuje države da obezbede da se iste odredbe u jednakoj meri odnose i na pokušaj da se izvrši bilo koje od navedenih dela, kao i za saučestvovanje ili učešće u bilo kom od navedenih dela (član 3).

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala,¹² određuje da se pod *trgovinom ljudskim bićima* podrazumevaju vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja, ili davanja ili primanja novca, ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa. Pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na nameravanu eksploataciju je bez značaja (član 3). Svaka država potpisnica će usvojiti takve zakonske i druge mere koje mogu biti potrebne da se ustanovi kao krivično delo ponašanje navedeno u članu 3. Protokola (član 5).

Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima¹³ definiše da je *trgovina ljudima* „vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili stanja ugroženosti, ili davanje ili primanje novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju iskorišćavanja. Iskorišćavanje, u najmanju ruku, treba da uključi iskorišćavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, služenje, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu ili vađenje ljudskih organa“ (član 4). Države članice treba da preduzimaju, između ostalog, i mere kojima se obeshrabruje potražnja koja podstiče sve oblike iskorišćavanja ljudi, a posebno žena i dece, koja dovodi do trgovine ljudima, uključujući mere radi prepoznavanja tražnje kao jednog od osnovnih uzroka trgovine ljudima (član 6).

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja¹⁴ propisuje obavezu država da preduzimaju neophodne zakonodavne i druge mere kako bi obezbedile da

¹² Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori“, broj 6/2001).

¹³ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 19/2009).

¹⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“, broj 1/2010).

sledeći vidovi namernog ponašanja budu kriminalizovani (svrstani u krivična dela):

- a) angažovanje deteta za bavljenje prostitucijom ili navođenje deteta da učestvuje u prostituciji;
- b) primoravanje deteta na prostituciju ili ostvarivanje zarade od nekog drugog vida iskorišćavanja deteta u takve svrhe;
- v) korišćenje usluga dečije prostitucije.

Konvencija definiše pojam „dečija prostitucija“ označavajući ga kao činjenicu da se dete koristi za seksualne aktivnosti za koje se kao naknada daje ili se obećava da će se dati novac ili neki drugi vid nadoknade ili uzvratanja, bez obzira na to da li je ta isplata, obećanje ili uzvratanje dato, odnosno učinjeno detetu ili trećem licu (član 19).

Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava, kao i o zameni Okvirne odluke Saveta 2002/629/PUP, uspostavlja niz pravila koja se odnose i na zaštitu žrtava trgovine ljudima (npr. princip nekažnjavanja, polazeći od stava da žrtve trgovine ljudima treba zaštititi od kaznenog gonjenja i kažnjavanja, između ostalog, i za dela u vezi sa prostitucijom). Cilj takve zaštite je zaštita ljudskih prava žrtava, izbegavanje dalje viktimizacije i podsticanje žrtava da svedoče u kaznenim postupcima protiv izvršilaca (Preambula, 14). Direktiva definiše da je položaj bespomoćnosti stanje u kome osoba nema drugu stvarnu ili prihvatljivu mogućnost osim da se podvrgne zloupotrebi kojoj je izložena. Pristanak žrtve trgovine ljudima na iskorišćavanje, namerno ili stvarno, ne uzima se u obzir (član 2). Obaveza je država članica da preduzmu mere kako bi nadležni organi imali ovlašćenje da ne gone i ne izriču kazne žrtvama trgovine ljudima za uključenost u kaznena dela počinjena pod prisilom (član 8).

Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava kaznenih dela i o zameni Okvirne odluke Saveta 2001/220/PUP, polazeći od toga da rodno zasnovano nasilje ima telesne, rodne, emocionalne, psihološke i ekonomske posledice, da je oblik diskriminacije i povreda osnovnih sloboda žrtve, da uključuje i seksualno nasilje, trgovinu ljudima, kao i štetne prakse, te da su žene nesrazmerno njime pogođene i da su im potrebne podrška i zaštita zbog visokog rizika od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde (Preambula, tačka 17), uspostavlja niz pravila za zaštitu žrtava, definišući žrtvu kao fizičko lice koje je pretrpelo štetu (uključujući telesnu, mentalnu ili emocio-

nalnu štetu ili ekonomski gubitak), neposredno prouzrokovanu kaznenim delom (član 2).

Međutim, ovi međunarodni dokumenti nisu u dovoljnoj meri prepoznali položaj osoba starijih od 18 godina koje su iskorišćavane u prostituciji, a nisu identifikovane kao žrtve trgovine ljudima (tzv. dobrovoljna prostitucija). Zbog međunarodnog konsenzusa o suzbijanju trgovine ljudima i niza međunarodnih ugovora i standarda, žrtve trgovine ljudima u svrhu prostitucije u nacionalnim zakonodavstvima ostvaruju prava na zaštitu, pomoć, podršku i oporavak. Zbog toga što i dalje postoje dvosmisleni standardi da prostitucija predstavlja seksualno iskorišćavanje *per se*, u nacionalnim zakonodavstvima se može uočiti značajna razlika u položaju žena iskorišćenih u prostituciji koje nisu ispod granice punoletstva, niti su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima u svrhu prostitucije. Stepenn zaštite zavisiće od toga da li će žena iskorišćena u prostituciji biti identifikovana kao žrtva trgovine ljudima ili ne – ukoliko ne, da li se nalazi u državi čiji pravni sistem kažnjava pružanje seksualnih usluga, legalizuje ga i ne uređuje ili ženu iskorišćenu u prostituciji tretira kao žrtvu seksualnog nasilja, rodno zasnovanog nasilja, odnosno seksualnog iskorišćavanja.

Poslednjih decenija u sve većoj meri se prepoznaje priroda prostitucije kao seksualnog iskorišćavanja i seksualnog nasilja, kao i rodno zasnovanog nasilja nad ženama, te međunarodni ugovori u sve većoj meri, a zasnovano na sve značajnijem korpusu dokaza, od država zahtevaju da uspostave sisteme zaštite žena iskorišćenih u prostituciji, bez obzira na to da li su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima ili ne, kao i da isključe iz svojih pravnih sistema kriminalizaciju žena iskorišćenih u prostituciji i tretiranje prostitucije kao legalnog rada.

Opšta preporuka Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, broj 35 o rodno zasnovanom nasilju nad ženama,¹⁵ polazeći od Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i drugih međunarodnih ugovora, preporučuje državama da:

obezbede da svi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama u svim sferama, koji dovode do povrede njihovog fizičkog, seksualnog ili psihološkog integriteta, budu kriminalizovani,

vedu bez odlaganja ili ojačaju zakonske sankcije srazmerne težini prestupa, kao i građanske pravne lekove,

ukinu sve zakonske odredbe koje diskriminišu žene i ohrabruju, olakšavaju, opravdavaju ili tolerišu bilo koji oblik rodnozasnovanog nasilja

protiv njih, **naročito zakonodavstvo koje kriminalizuje žene u prostituciji.**

Rezolucija Evropskog parlamenta o seksualnoj eksploataciji i prostituciji i uticaju na rodnu ravnopravnost, 2014 (2013/2103(INI)) je jedan od prvih evropskih dokumenata koji prostituciju posmatra kao problem rodno zasnovanog nasilja i seksualnog iskorišćavanja. Ona polazi od činjenice da su prostitucija i prisilna prostitucija pojave vezane za pol, imaju globalnu dimenziju i uključuju oko 40-42 miliona ljudi širom sveta, pri čemu su osobe koje se bave prostitucijom većinom žene i devojke, dok su muškarci gotovo jedini kupci. Stoga je prostitucija ujedno i uzrok i posledica rodne neravnopravnosti, oblik ropstva nespojiv s ljudskim dostojanstvom i osnovnim ljudskim pravima. Prostitucija funkcioniše kao biznis, u kome kupci seksualnih usluga imaju ključnu ulogu, jer održavaju potražnju na tom tržištu, pri čemu prostitucija svaki intimni čin svodi na njegovu novčanu vrednost i ljudsko biće svodi na nivo robe ili predmeta koji je dat na korišćenje klijentu (Preambula, B).

Rezolucija prepoznaje da većina osoba u prostituciji dolazi iz ranjivih grupa (Preambula, L) i da je pružanje seksualnih usluga blisko povezano s organizovanim kriminalom (Preambula, M). Stoga se u Rezoluciji zauzima stav da je prostitucija očigledno oblik nasilja nad ženama (Preambula, W) i da legalizacija prostitucije ponajpre koristi makroima (Preambula, N).

Rezolucija Evropskog parlamenta o seksualnoj eksploataciji i prostituciji i uticaju na rodnu ravnopravnost, 2014, između ostalog:

- potvrđuje da su prostitucija, prisilna prostitucija i seksualno iskorišćavanje izrazito rodna pitanja, da predstavljaju kršenje ljudskog dostojanstva, te da su u suprotnosti sa načelima ljudskih prava (tačka 1);
- naglašava da su prostitucija i trgovina ljudima višestruko povezani i potvrđuje da se prostitucijom i na svetskom i na evropskom nivou produbljuje problem trgovine ranjivim ženama i devojka (tačka 3);
- naglašava da prisilna prostitucija, prostitucija i iskorišćavanje u seksualnoj industriji mogu imati razorne i trajne psihičke i fizičke posledice, čak i nakon prestanka bavljenja prostitucijom, te su takođe uzrok i posledica rodne nejednakosti; osim toga, podupiru i ustaljene rodne stereotipe i stereotipno razmišljanje, kao što je ideja da su tela žena i devojaka na prodaju kako

bi zadovoljila potrebe muškaraca za seksualnim odnosom (tačka 6);

- potvrđuje da prostitucija i prisilna prostitucija mogu uticati na nasilje nad ženama (tačka 10);
- naglašava da su osobe koje se bave prostitucijom društveno, ekonomski, telesno, duševno, emotivno i u porodičnom smislu ugrožene i da im pretil opasnost od nasilja i štete više nego u bilo kojoj drugoj delatnosti (tačka 11);
- skreće pažnju na činjenicu da žene u prostituciji imaju pravo na majčinstvo, odgajanje dece i brigu o njima (tačka 12);
- naglašava da normalizacija prostitucije utiče na nasilje nad ženama (tačka 13);
- ističe da dečija prostitucija nikad ne može biti dobrovoljna, jer deca nemaju sposobnost „pristanka“ na prostituciju (tačka 15);
- naglašava da osobe koje se bave prostitucijom ne bi trebalo da budu kazneno gonjene (tačka 26);
- poziva države članice da se uzdrže od kriminalizovanja i kažnjavanja žena u prostituciji i da razviju programe koji bi ženama iskorišćavanim u prostituciji pomogli da je napuste ako to žele (tačka 27);
- smatra da bi smanjenje potražnje trebalo da bude deo integrisane strategije za borbu protiv trgovine ljudima u državama članicama (tačka 28);
- smatra da je jedan od načina borbe protiv trgovine ženama i maloletnim devojkama radi seksualnog iskorišćavanja i jedan od načina jačanja rodne ravnopravnosti model koji su usvojili Švedska, Island i Norveška (takozvani nordijski model), u skladu s kojim je kazneno delo kupovina seksualnih usluga, a ne pružanje usluge osoba koje se bave prostitucijom (tačka 29);
- naglašava da neki podaci potvrđuju preventivni rezultat nordijskog modela na trgovinu ljudima (tačka 30);
- veruje da viđenje prostitucije kao zakonitog „seksualnog posla“, dekriminalizacija seksualne industrije i legalizacija pružanja seksualnih usluga nisu rešenje za zaštitu ugroženih žena i devojaka od nasilja i iskorišćavanja, već ima suprotan efekat i podstiče rast tržišta prostitucije, a time i broj žena i devojaka koje trpe zlostavljanje (tačka 34);
- primećuje da velika većina žena iskorišćenih u prostituciji želi da prestane da se bavi prostitucijom, ali misli da ne može; na-

glašava da je tim osobama potrebna odgovarajuća podrška; predlaže nadležnim telima da uspostave programe za izlazak iz prostitucije (tačka 42);

- ističe da su finansijski problemi i siromaštvo glavni uzroci prostitucije među mladim ženama i devojkama (tačka 45);
- naglašava da je socijalna isključenost ključni faktor koji doprinosi povećanju ranjivosti ugroženih žena i devojaka i trgovini ljudima; naglašava i da je finansijska i socijalna kriza dovela do nezaposlenosti, što često dovodi do toga da se najugroženije žene i devojke počinjju baviti prostitucijom (tačka 46).

Uporednopravna rešenja

Pravni sistemi na različite načine uređuju prostituciju, a razlike među njima se mogu podeliti u tri grupe:

Prohibicionizam: pravni sistem prostituciju vidi kao protivpravnu u svim njenim aspektima i najčešće je definiše kroz krivično delo protiv polne slobode, a odavanje prostituciji se kažnjava kao prekršaj po Zakonu o javnom redu i miru. U ovu grupu pravnih sistema spada i pravni sistem Srbije.

Regulacionizam: pravni sistem prostituciju dekriminalizuje u većini aspekata. Ovaj pravac strogo odvaja takozvanu dobrovoljnu prostituciju punoletnih osoba (koja je izraz slobodne volje punoletne osobe koja se njome bavi) od maloletničke prostitucije, koja je zabranjena, i od nedobrovoljne, odnosno prinudne prostitucije punoletnih osoba koja je zabranjena kroz različite oblike kriminalizacije, pre svega kroz propise koji sankcionišu trgovinu ljudima. Ovaj model polazi od koncepta da „prostitucija unapređuje rodnu ravnopravnost promovišući pravo žene da čini sa svojim telom što želi“ (Evropski parlament, 2014¹⁶), da je prostitucija rad i da je najbolji način zaštite žena u prostituciji poboljšanje „uslova rada“ i „profesionalizacija prostitucije kao seksualnog rada“ (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014¹⁷). Države koje su uvele ovaj pristup prostituciji smatrale su da se na ovaj način obezbeđuje bolja zaštita od trgovine ljudi-

¹⁶ Rezolucija o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njenom uticaju na rodnu ravnopravnost (2013/2103(INI), Preambula, tačka V.

¹⁷ *Report on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality*, (2013/2103(INI)), str.16.

ma, eliminiše stigmatizacija, osnažuju žene u prostituciji i obezbeđuje pravno prepoznavanje ovog načina rada i zarađivanja (Evropska komisija, Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014¹⁸).

Abolicionizam: pravni sistem prostituciju želi da ukine u celosti, tretirajući je kao kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda lica koja su iskorišćena u prostituciji, kao kršenje ljudskih prava žena, kao oblik seksualnog iskorišćavanja i seksualnog nasilja i kao način na koji se održavaju rodne nejednakosti. Ovi pravni sistemi su raznoliki, te se u nekima kriminalizuju sve aktivnosti u vezi sa prostitucijom izuzev nuđenja i davanja seksualnih usluga, identifikujući potražnju kao osnovni uzrok prostitucije i njene raširenosti, dok se u drugim sistemima u određenim slučajevima mogu kriminalizovati i osobe iskorišćene u prostituciji. Kao poseban oblik ovog pristupa (neoabolicionizam) je tzv. nordijski model, primenjen najpre u Švedskoj, a potom na Islandu, u Francuskoj, Irskoj i Norveškoj. Švedski model iskorišćavanje u prostituciji vidi eksplicitno kao (rodno zasnovano) seksualno nasilje i pitanje rodne nejednakosti, te se lica iskorišćena u prostituciji ni u kom slučaju ne kriminalizuju, već se tretiraju kao žrtve seksualnog nasilja i uživaju takvu zaštitu.

Među državama članicama Evropske unije primenjuju se različiti modeli pravnog uređenja prostitucije, međutim i oni se tokom godina menjaju.¹⁹ Zastupljenost ovih modela pravnog uređenja prostitucije prikazana je u Tabeli 1.

Tabela 1: Modaliteti pravnog uređenja prostitucije u zemljama Evropske unije

Zemlja	Dekriminalizovana	Legalna	Zabranjena kupovina seks. usluga	Zabranjena prodaja seks. usluga	Zabranjena kupovina i prodaja seks. usluga
Austrija					
Belgija					
Bugarska					
Češka					
Danska					
Estonija					
Finska					

¹⁸ *Sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality – Study*, 2014, Directorate General For Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs.

¹⁹ Sredinom 2024. najavljeno je da će važeći model regulacije prostitucije u Hrvatskoj biti promenjen i da će ona krenuti putem nekih nordijskih zemalja, odnosno abolicionizma.

Francuska					
Grčka					
Holandija					
Hrvatska					
Irska					
Italija					
Kipar					
Letonija					
Litvanija					
Luksemburg					
Mađarska					
Malta					
Nemačka					
Poljska					
Portugalija					
Rumunija					
Slovačka					
Slovenija					
Španija					
Švedska					

Prema: European Parliament Research Service, EPRC.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762354/EPRS_IDA\(2024\)762354_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762354/EPRS_IDA(2024)762354_EN.pdf)

U svim državama, bez obzira na to kom tipu pravne regulative pripadaju, zabranjena je prostitucija dece i prostitucija u kontekstu trgovine ljudima (Adair, P. Nezhyvenko, O., 2017).

Primeri zakonskih rešenja u državama abolicionističkog modela

Švedska – „autor“ nordijskog modela

U Švedskoj je 1999. godine, posle višegodišnje debate, na snagu stupio Zakon o zabrani kupovine seksualnih usluga. Ovaj zakon, koji sankcionišće svaki oblik nabavke/kupovine seksualnih usluga, preneo je fokus sa pružalaca seksualnih usluga na kupce. *Ratio legis* ovog rešenja je: ako nema potražnje, neće biti ni prostitucije.

Švedska vlada usvojila je ovaj zakon sa ciljem da se prostitucija prepoznata kao pitanje rodne ravnopravnosti i ljudskih prava, da se eliminiše iz švedskog društva kroz delovanje na potražnju kao osnovni generator prostitucije i da se prostitucija bolje poveže sa seksualnom eksploatacijom i trgovinom ljudima u kontekstu strategije borbe protiv trgovine ljudima u Švedskoj (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Ovaj zakon samu prostituciju (nuđenje i pružanje seksualnih usluga) ne tretira kao krivično delo ili nezakonitu aktivnost, ali kriminalizuje svaki oblik korišćenja prostitucije: „Lice koje, u zamenu za plaćanje, stupi u seksualni odnos sa drugim, kazniće se za nabavljanje seksualnih usluga novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, izuzev ako radnja izvršenja ne predstavlja drugo krivično delo“ (Krivični zakon, Glava 6, Deo 11).²⁰

Krivično delo obuhvata sve forme seksualnih usluga, bilo da su nabavljene na ulici, putem interneta, „salona za masažu“ i slično. Nabavkom seksualnih usluga se smatra i kada lice koristi seksualne usluge koje je neko drugi platio.²¹

Švedski krivični zakon sankcioniše promociju, podsticanje i navođenje na pružanje seksualnih usluga za novac. Lice koje u lukrativne svrhe i za naknadu iskorišćava seksualni odnos drugih lica kažnjava se za krivično delo navođenja. Prilikom procene da li je reč o teškom obliku krivičnog dela navođenja sud posebno mora da vodi računa da li je

²⁰ <https://www.government.se/49469a/contentassets/2bfd917d30b64fe9a46d787e575e3eab/161219-infokit-uppdatering2.pdf>

²¹ <https://www.government.se/49469a/contentassets/2bfd917d30b64fe9a46d787e575e3eab/161219-infokit-uppdatering2.pdf>

izvršenje krivičnog dela zahtevalo ekstenzivne aktivnosti, da li je pribavljena značajna korist ili je reč o beskrupuloznoj eksploataciji drugog lica. Kada je reč o promovisanju i podsticanju korišćenja seksualnih usluga, ono uključuje držanje bordela, iznajmljivanje prostorija u svrhu prostitucije i pomaganje kupcu da pronađe osobu koja pruža seksualne usluge (Krivični zakon, Glava 6, Deo 12).²²

Prodaja seksualnih usluga nije ilegalna, te lica koja se registruju mogu ostvariti prava iz socijalne sigurnosti, uključujući i naknade za bolovanje i roditeljsko odsustvo. Postoje izlazni programi za one koji žele da izađu iz prostitucije. U Stokholmu, Malmeu i Geteburgu uvedene su posebne jedinice za razvoj programa za podršku licima uključenim u prostituciju, uključujući i posete i suportativne aktivnosti na osnovu individualnih potreba. Ove aktivnosti uključuju upravljanje krizom, savetovanje, tretmane zbog zloupotrebe supstance, pravnu podršku, zdravstvenu zaštitu, socijalne i psihijatrijske usluge.

Kanada

Pružanje seksualnih usluga u Kanadi nije nezakonito, ali kupovina i korišćenje seksualnih usluga jesu. Klijenti, pretežno muškarci, izvršioци su krivičnog dela ukoliko kontaktiraju osobu da bi pribavili seksualne usluge, kao i ukoliko kupuju ili koriste te usluge. Kanadski propisi prepoznaju niz aktivnosti kao oblike prostitucije, uključujući i one koje se nude preko interneta ili se obavljaju pred kamerama²³.

I Kanada, slično Švedskoj, svoju politiku zasniva na stavu da ulazak u prostituciju nije slobodan i informisan izbor i odluka, već eksploatacija osobe. Kada je reč o seksualnoj eksploataciji, eksploatisana osoba nije nezavisna i slobodna, već zavisna i pod kontrolom, te njen pristanak na seksualne aktivnosti nije legitiman i relevantan.²⁴

Irska

Krivični zakon Irske iz 2017. godine uveo je dva nova krivična dela – plaćanje seksualnih aktivnosti lica iskorišćenog u prostituciji i plaćanje seksualnih aktivnosti sa osobom žrtvom trgovine ljudima. Istovremeno, ukinuto je kažnjavanje osoba iskorišćenih u prostituciji zbog nuđe-

²² <https://www.government.se/49469a/contentassets/2bfd917d30b64fe9a46d787e575e3eab/161219-infokit-uppdatering2.pdf>

²³ <https://www.quebec.ca/en/family-and-support-for-individuals/violences/sexual-exploitation>

²⁴ <https://www.quebec.ca/en/family-and-support-for-individuals/violences/sexual-exploitation>

nja i pružanja seksualnih usluga. Cilj ovih zakonskih novina je delovanje na potražnju seksualnih usluga i efikasnije otkrivanje i sankcionisanje trgovine ljudima, a njihovo uvođenje pratila je zajednička kampanja državnih organa i civilnog društva o primeni novih zakonskih rešenja (Evropska komisija, 2020). Pružanje seksualnih usluga nije potpuno dekriminalizovano, odnosno osobe iskorišćene u prostituciji mogu biti gonjene i sankcionisane za neke aktivnosti (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014).

Francuska

Izmenama Krivičnog zakona tokom 2016. godine Francuska je kriminalizovala kupovinu seksualnih usluga. Cilj ove zakonske reforme je smanjivanje potražnje seksualnih usluga i prevencija prostitucije i trgovine ljudima. Francuska vlada je ovim izmenama imala za cilj i suzbijanje navođenja/posredovanja u prostituciji, obuzdavanje i smanjenje tržišta za seksualnu eksploataciju, te je na taj način učinila Francusku manje atraktivnom za trgovce ljudima i makroe (Evropska komisija, 2020). Nuđenje i pružanje seksualnih usluga nije potpuno dekriminalizovano, odnosno osobe iskorišćene u prostituciji mogu u određenim slučajevima biti sankcionisane (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014).

Španija

Pravni sistem Španije pretrpeo je više promena kada je reč o regulativi koja se odnosi na prostituciju. Krivični zakon iz 1995. godine dekriminalizovao je prostituciju i aktivnosti u vezi sa prostitucijom (iskorišćavanje drugog za prostituciju ili podvođenje). Imajući u vidu da je to dovelo do jačanja španske seks industrije, Krivični zakon je izmenjen 2003. godine, uspostavljajući krivičnu odgovornost za iskorišćavanje lica za prostituciju radi ostvarivanja koristi, čak i u slučaju pristanka osobe koja pruža seksualne usluge. Ove izmene bile su deo usklađivanja španskog pravnog sistema sa zahtevima za jačanje regulative u oblasti trgovine ljudima. Nove izmene Krivičnog zakona usledile su 2010. godine uvođenjem sveobuhvatnije zaštite maloletnih lica (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Ni sadašnja, ni prethodne iteracije Krivičnog zakona Španije ne sankcionišu posedovanje entiteta za organizovanje prostitucije, pod uslovom da su u prostituciji odrasla, nezavisna lica koja nisu prinuđena na prostituciju. Entitet koji organizuje prostituciju ne mora da ima poseb-

nu dozvolu ili licencu, već iste one koje moraju da poseduju restorani, pabovi ili kafići. U Španiji postoji čak i nacionalni savez bordela i seks biznisa. Krivični zakon sankcioniše ostvarivanje dobiti korišćenjem prostitucije drugog lica – stoga vlasnik entiteta u kome se prostitucija odvija ne može da ostvari finansijsku dobit neposredno od lica koje je pružilo seksualne usluge, niti može samostalno da angažuje lice da pruža seksualne usluge (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Sama prostitucija se ne tretira ni kao ilegalna, niti kao legalna aktivnost. Lica u prostituciji se ne kažnjavaju za pružanje ili za nuđenje seksualnih usluga, niti je ulična prostitucija ilegalna (mada neke španske opštine svojim lokalnim odlukama proglašavaju uličnu prostituciju zabranjenom i pokušavaju da deluju na potražnju – jedne sankcionišu i lice koje pruža seksualnu uslugu i klijenta, a druge samo klijenta). Međutim, prostitucija nije regulisana ni kao rad, te je ilegalno zaključiti ugovor o radu za obavljanje prostitucije mada se lica u prostituciji mogu registrovati kao nezavisni pružaoci usluga nedefinisane kategorije. Ipak, neke aktivnosti koje su povezane sa prostitucijom su od strane sudova prepoznate kao radni odnos, kao što je npr. posao hostese u bordelima – žene koja „privlači“ korisnike da konzumiraju piće u bordelima (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Velika Britanija

Izmene zakonodavstva 2009. godine donele su kriminalizaciju plaćanja za seksualne usluge od lica koje je žrtva eksploatacije (krivično delo), pri čemu se izvršilac goni od strane trećih lica čak i ukoliko nije bio svestan eksploatacije lica čije je seksualne usluge platio. Uvedeno je i sankcionisanje traženja i nuđenja seksualnih usluga na javnim mestima (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Škotska

Iako je u sastavu Velike Britanije, Škotska zaslužuje da se model koji ona koristi u tretmanu prostitucije posebno predstavi. U Škotskoj nije kriminalizovana kupovina seksualnih usluga, mada je predlog za to podnet još 2012. godine (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014). Uprkos tome, Škotska tretira prostituciju kao pitanje rodne nejednakosti i kao seksualno nasilje, odnosno seksualno iskorišćavanje. Zdravstveni radnici, policijski službenici, socijalni radnici i drugi profe-

sionalci dobili su različite smernice o tome šta je prostitucija i kakav je položaj žene iskorišćene u prostituciji (Public Health Scotland²⁵).

Škotska vlada tretira prostituciju i seks industriju kao nasilje prema ženama, odnosno kao komercijalnu seksualnu eksploataciju najčešće žena od muškaraca, koja ženu objektivizuje i nanosi joj štetu, legitimizuje negativne stavove prema ženama i doprinosi učvršćivanju rod-nih nejednakosti. Stav škotske vlade je da ulazak u prostituciju nije ishod slobodne i slobodno izražene volje, da, i kada postoji pristanak na seksualne aktivnosti, one su i dalje neželjene seksualne aktivnosti – da je prostitucija zapravo strategija preživljavanja i rezultat nedostatka izbora i alternative, kao i ranjivog položaja žena iskorišćenih u prostituciji. Škotska vlada ne tretira prostituciju kao seksualni rad, jer tretiranje prostitucije na taj način minimizira i relativizuje štetu koju prostitucija nanosi iskorišćenim ženama.

Polazeći od ovih postulata, kao i dostupnog znanja i dokaza o prosti-tuciji u Škotskoj, novi pristup je razvijen u cilju suzbijanja „kontrolisa-nja, zloupotrebe, eksploatacije i nasilja u svrhu prostitucije“, posebno kada je reč o prostituciji u zatvorenim prostorima. Ovaj pristup je osmislila škotska policija u saradnji sa zdravstvenim službama i drugim agencijama u Glazgovu i Edinburgu kroz zajedničke posete (SHaW po-sete) osobama uključenim u prostituciju u zatvorenim objektima, sa ciljem da se osobama koje su uključene u prostituciju ponude podrška i informacije (uključujući i one o izlaznim strategijama) i procene nji-hova bezbednost i dobrobit (Škotska vlada, 2016). Ovaj pristup, koji je i formalizovan u strateškom dokumentu škotske policije (Police Sco-tland Prostitution Policy), uzima u obzir različite potrebe i okolnosti žena iskorišćenih u prostituciji i zasnovan je na sledećim principima: individualna bezbednost i dobrobit, bezbednost i dobrobit zajednice, istraga i gonjenje onih koji zloupotrebljavaju, prinuđuju, eksploatišu ili kupuju seksualne usluge.

Ciljevi ove politike su:

- zaštita pojedinaca i zajednice od pretnje, rizika i štete, uključujući i eksploataciju putem prostitucije,
- istraga zloupotreba, eksploatacije i prinude, prekidanje organizovanih kriminalnih aktivnosti u vezi sa prostitucijom,
- podrška i efikasna partnerstva sa organizacijama, agencijama i pojedincima u cilju smanjivanja i eliminacije štete koju prosti-tucija čini pojedincu i zajednici,

²⁵ <http://www.healthscotland.scot/health-topics/gender-based-violence/commercial-sexual-exploitation>

- podrška i učešće u istraživanjima i promocija politika kojima se obezbeđuje veći stepen bezbednosti, olakšana istraga i uspešno gonjenje onih koji zloupotrebljavaju, eksploatišu i vrše prisudu nad žrtvama putem prostitucije, kao i uspešniji izlazak iz prostitucije.

SHaW posete su koncipirane tako da je žrtva u središtu pažnje i sprovode ih policijski službenici sa partnerskim organizacijama/organima. Tokom poseta se procenjuje položaj žena iskorišćenih u prostituciji, obezbeđuje im se savetodavna podrška, a gde je potrebno i intervencija i usluge podrške. Ciljevi ovih poseta su da se unapredi multidisciplinarni pristup prostituciji, obezbede sigurnost i dobrobit žena iskorišćenih u prostituciji, obezbede savet i informacije o uslugama podrške, kao i podrška onima koji žele da izađu iz prostitucije, stekne preciznija slika o razmerama prostitucije u Škotskoj i unaprede politike i procedure (NHS Scotland, 2009²⁶).

Primeri zakonskih rešenja u državama regulacionističkog modela

Holandija

Počev od 2000. godine Holandija je podigla višedecenijsku zabranu angažovanja trećih lica u prostituciji (posrednika, kao što su bordeli ili agencije za pratnju). Novo zakonodavstvo je uvelo formalno licenciranje pružanja seksualnih usluga i redefinisane prostitucije kao rada koji podleže radnom pravu. Rad bordela se smatra legalnim poslovanjem, uz prethodno licenciranje i stroge kontrole koje sprovode policija i lokalne službe nadležne za javni red. Lokalne vlasti su nadležne za izdavanje licenci, sprovođenje kontrola i propisivanje uslova u pogledu higijene, prostora i uslova rada. Pored policije i organa za održavanje javnog reda u lokalnim zajednicama, kontrole sprovode i vlasti u obla-

²⁶ Commercial Sexual Exploitation: What health workers need to know about gender-based violence, NHS Scotland, 2009, <http://www.healthscotland.scot/media/2098/gbv-commercial-sexual-exploitation.pdf>

sti zdravlja, planiranja, poreske vlasti i javna tužilaštva (Nemačko federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije, žene i mlade,²⁷ 2007). Ovo zakonsko rešenje eksplicitno razdvaja „dobrovoljnu“ od „prisilne“ prostitucije. Cilj ovih reformi je osnaživanje „seksualnih radnika i radnica“ i unapređenje njihovog „socijalnog položaja“. Krivično delo je prinuđivanje ili dovođenje u zabludu lica radi vršenja prostitucije, kao i sve aktivnosti usmerene na prostituciju maloletnih lica (regrutovanje, zapošljavanje, kupovina seksualnih usluga, uključujući i pokušaje ovih radnji) (Weitzer, R., 2017).

Nedavno je Holandija izmenila svoj zakonski okvir, te je povećala uzrasnu granicu za uključivanje u prostituciju sa 18 na 21 godinu, uvela obaveznu registraciju lica uključenih u prostituciju u nacionalni registar, kažnjavanje klijenata koji koriste ilegalnu prostituciju (novčanom kaznom), kažnjavanje lica koja se bave prostitucijom bez registracije ili u bordelu bez licence, kažnjavanje nelicenciranih seks biznisa, obavezivanje bordela i drugih seks biznisa da imaju licencu i stalnu adresu (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014; Post, C., Brouwer, J.G., Vols, M., 2019).

Nemačka

Nemački Zakon o prostituciji, koji je stupio na snagu 2002. godine, prostituciju definiše kao posao, a osobama u prostituciji omogućava ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, socijalnu sigurnost i mere za slučaj nezaposlenosti. Lica koja omogućavaju prostituciju (posredovanje) ne podležu krivičnim sankcijama izuzev ukoliko povređuju ličnu i finansijsku nezavisnost osobe u prostituciji (Weitzer, R., 2017). Lica u prostituciji u mogućnosti su da zaključe ugovore o radu i time eliminišu ili smanje svoju zavisnost od makroa (Federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije građane, žene i mlade, 2007).²⁸

Nemačka je zasnovala ovaj pristup na shvatanju prostitucije kao autonomnog izbora lica koji se mora poštovati i zakonom prepoznati. Promoteri ovog zakona ukazivali su na to da je jedno od ključnih načela demokratskog društva poštovanje autonomnih izbora svake osobe dokle god ona tim izborima ne ugrožava zakonom zaštićene interese

²⁷ Report by the Federal Government on the Impact of the Act Regulating the Legal Situation of Prostitutes (Prostitution Act). Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, 2007, Berlin.

<https://www.bmfsfj.de/resource/blob/93346/f81fb6d56073e3a0a80c442439b6495e/bericht-der-br-zum-prostg-englisch-data.pdf>

drugih lica. Zakon mora da poštuje dobrovoljnu i autonomnu odluku osobe da se uključi u prostituciju ako takav izbor ne ugrožava prava drugih. Jedan od argumenata za donošenje ovog zakona je i taj da uključivanje u prostituciju na osnovu autonomne i slobodne odluke ne predstavlja automatski i ugrožavanje ljudskog dostojanstva te osobe. Zastupnici ovog pristupa smatraju da nije posao države da štiti građane od posledica njihovih sopstvenih odluka kada su one zasnovane na slobodnom samoodređenju. U kontekstu prostitucije takva sloboda znači da je svaka osoba slobodna i sposobna da odluči da li će, kada će i kako će da se uključuje u seksualne odnose (Federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije građane, žene i mlade, 2007).

Prepoznajući i opasnosti i rizike, Nemačka je ovim zakonom htela i da unapredi pravni i socijalni položaj lica u prostituciji kroz njenu dekriminalizaciju i de-ilegalizaciju, obezbeđujući pristup socijalnim, zdravstvenim i drugim uslugama. Od zakona se očekivalo da će njegova primena obezbediti da se na prostituciju ne gleda kao na nemoral, da će da ograniči pojavu kriminaliteta povezanog sa prostitucijom, a da će licima u prostituciji olakšati izlaz iz seks industrije, omogućiti bolje radne uslove i obezbediti pristup socijalnoj zaštiti (Federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije građane, žene i mlade, 2007).

Izmenama Zakona iz 2017. godine uvedene su obavezne licence za sve one koji vode seks biznis i definisani minimalni standardi za prostor u kome se obavlja prostitucija u odnosu na sadržaj prostora, zdravlje, higijenu i bezbednost; neke prakse su zabranjene – zabranjeno je da lice u prostituciji živi u prostoru u kome radi, a uvedeni su i obavezni sastanci lica u prostituciji sa savetnicima ili socijalnim radnicima iz sistema zdravstvene zaštite u cilju identifikacije žrtava eksploatacije (Weitzer, R. 2017).

Efekti različitih zakonskih rešenja

Efekti regulacionističkog modela

Brojna istraživanja i dokazi pokazali su da regulacionistički model nije ostvario svoju svrhu. Cilj da se liberalizacijom prostitucije obezbedi osnaživanje osoba, naročito žena, koje prodaju seksualne usluge i da se one učine manje ranjivim na seksualnu eksploataciju nije postignut. Seks industrija je transnacionalno tržište „teško“ više milijardi evra i položaj žena koje su uključene u prostituciju, legalno ili ilegalno, rezultat je disbalansa moći. Seks industrija nije ograničena samo na prostituciju, već uključuje i pornografiju i druge usluge (internet seks, seks preko telefona, striptiz klubovi), koje su tesno povezane sa prostitucijom i na koje liberalizacija prostitucije nije uspjela da deluje (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Legalizacija prostitucije otežala je krivično gonjenje trgovaca ljudima i makroa. Gradonačelnik Amsterdama je izjavio da legalizacija prostitucije nije naročito pomogla prevenciji trgovine ljudima i da se pokazalo nemogućim da se stvori bezbedna zona pod odgovarajućom kontrolom, koja je otporna na zloupotrebu od strane organizovanog kriminala. Prema podacima Kancelarije UN za borbu protiv droge i kriminala, Holandija je jedna od najznačajnijih destinacija žrtava trgovine ljudima (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014).

Nije dostignut ni cilj da se legalizacijom prostitucije obezbedi destigmatizacija i unapredi položaj žena. Naprotiv, legalizacija prostitucije dovela je do normalizacije prostitucije i do, u velikom broju slučajeva, legalizacije seksualnog ropstva i rodni nejednakosti. Ovaj model nije prepoznao asimetričnost odnosa između osobe iskorišćene u prostituciji (po pravilu žene) i osobe koja je koristila seksualne usluge (po pravilu muškarca), kao ni izraženu rodnu nejednakost i seksualnu subordinaciju koja postoji u seks industriji (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014).

Izveštaj o primeni zakona u Holandiji (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014), pokazao je sledeće:

- Najveći broj osoba u prostituciji radi bez ugovora (95%);

- Zbog toga što nisu zaključile ugovore, ove osobe ne ostvaruju prava iz zdravstvene i socijalne zaštite;
- Ograničen je uticaj zakona na radne uslove s obzirom na to da su oni pod regulativom opština, koje su na različite načine rešile ova pitanja (neke opštine, na primer, dozvoljavaju da osoba živi u prostoru u kome se bavi prostitucijom, uprkos zakonskoj odredbi);
- Emocionalna dobrobit lica u prostituciji je pogoršana;
- Samo mali broj opština (svega 6%) ima izlazne programe za osobe koje žele da napuste prostituciju;
- Oko trećine lokalnih vlasti nije uspostavilo formalnu regulativu pružanja seksualnih usluga, a kazne za ovo su u najvećem broju slučajeva bile – upozorenje;
- Srodne usluge (agencije za pratnju, poslovanja koja nisu vezana za lokaciju) razlog su za zabrinutost, jer većina opština nije postavila dobijanje licence kao uslov za poslovanje. Pri tome, prosečna starost lica uključenih u prostituciju kroz usluge pratnje je niža nego u drugim formama prostitucije (trećina njih je uzrasta 18-19 godina; više od 50% njih počelo je da se bavi prostitucijom u uzrastu mlađem od 20 godina, dok je 10% njih ušlo u prostituciju dok su bile maloletne);
- Došlo je do porasta drugih oblika pružanja seksualnih usluga, kao što su erotski klubovi, erotske saune i sl.;
- Većina lica koja su uključena u prostituciju (više od 60%) nije plaćalo porez;
- Makroi su uobičajena pojava, uglavnom u uslugama pratnje, kućnoj prostituciji i prostituciji „iza prozora“;
- Uprkos legalizaciji, prostitucija se ne smatra validnim zanimanjem za dobijanje radne dozvole, a strani državljani ne mogu da zaključuju ugovore o radu. Stoga su državljani zemalja izvan EU u Holandiji uključeni u crno tržište prostitucije.

Izveštaj o primeni zakona u Nemačkoj (Federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije građane, žene i mlade, 2007), pokazao je sledeće:

- Najveći broj osoba uključenih u prostituciju nije zaključio ugovor o radu. Bordeli su nastavili da funkcionišu kao zakupci prostora, bez ikakvih obaveza u vezi sa radom lica uključenih u prostituciju;

- S obzirom na to da većina lica uključenih u prostituciju nije zaključila ugovore o radu, oni nisu stekli prava po osnovu socijalnog i penzijskog osiguranja;
- Zakon nije unapredio radne uslove;
- Zakon nije olakšao izlazak iz prostitucije. Nisu razvijeni specifični programi za izlazak iz prostitucije, već se ta lica tretiraju u okviru grupe teže zapošljivih osoba (na primer, nekvalifikovani, dugotrajno nezaposleni, itd.);
- Nije uspostavljena obaveza bordela da budu licencirani;
- Kontrole radnih uslova od strane organa vlasti skoro i da nije bilo;
- Zakon nije otklonio uslove za postojanje kriminala u vezi sa prostitucijom. Naprotiv, on je otežao krivično gonjenje dela u vezi sa seksualnim nasiljem, seksualnom eksploatacijom i trgovinom ljudima. Nemački organi gonjenja u brojnim navratima ukazivali su na to da odredba o posredovanju u prostituciji nije nelegalna osim ako je reč o posredovanju u kontekstu eksploatacije, otežavanju gonjenja aktera trgovine ljudima i drugih krivičnih dela. Da bi gonili ova krivična dela, organi gonjenja moraju da pribave dokaze da je reč o prostituciji pod prinudom, što je najčešće veoma teško obezbediti. Nacionalna statistika pokazala je smanjenje broja identifikovanih žrtava trgovine ljudima za seksualnu eksploataciju za skoro 25% od uvođenja ovog zakona (između 2002. i 2010.);
- Nema dokaza da je primena zakona doprinela smanjenju kriminala;
- Zakon nije uspeo da ukloni i smanji stigmatu i shvatanje prostitucije kao nemoralna;
- Zakon je u najvećoj meri zanemario pravni i socijalni položaj imigranata bez dozvole boravka, položaj maloletnih lica uključenih u prostituciju i uključenost u prostituciju u vezi sa korišćenjem droga;
- Britanski list „Guardian“ Nemačku je nazvao „najvećim evropskim bordelom“;
- Nemački mediji izvestili su da su se od usvajanja zakona pojavile posebno zabrinjavajuće prakse, kao što je flat-rate – praksa da se za jedan iznos dobijaju neograničene seksualne usluge na ceo dan;

- Nemački mediji izvestili su i da je Zakon doneo „normalizaciju“ prostitucije, bordela i seks biznisa do mere da turističke agencije organizuju ture po nemačkim bordelima, a domovi za starija lica planiraju da osnivaju „sobe za intimne susrete“ i dozvole pružanje seksualnih usluga starijim muškarcima i onima sa invaliditetom (Federalno ministarstvo za porodična pitanja, starije građane, žene i mlade, 2007; Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Specijalni izvestilac o trgovini ljudima izjavio je da države članice u kojima je prostitucija legalizovana nose veliku odgovornost da obezbede da njihovi režimi legalizovane prostitucije ne održavaju i ne podstiču raširenu i sistematičnu trgovinu ljudima. Njegova procena je da države članice u kojima je prostitucija legalizovana nisu ni blizu ispunjavanja ove obaveze (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014).

Efekti abolicionističkog modela

Istraživanja o primeni Krivičnog zakona Švedske pokazala su značajne promene (Komitet za prava žena i rodnu ravnopravnost, Evropski parlament, 2014; Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014; Švedska vlada²⁹):

- Populacija lica uključenih u prostituciju u Švedskoj je na nivou jedne desetine od populacije uključene u prostituciju u Danskoj i jedne osmine od populacije uključene u prostituciju u Norveškoj (iako Švedska ima najveći broj stanovnika od ove tri zemlje – 9,4 miliona u poređenju sa 5,6 miliona u Danskoj i 4,9 miliona u Norveškoj). Ovo smanjenje može se pripisati efektima zakonske reforme s obzirom na velike ekonomske i socijalne sličnosti u ove tri zemlje;
- Javnost je na strani dalje primene ovog modela. U poređenju sa 1996. godinom, kada je 45% žena i 20% muškaraca podržavalo uvođenje kriminalizacije kupovine seksualnih usluga, u 2008. godini tu meru podržava 79% žena i 60% muškaraca. Ovaj model posebno podržavaju mladi, a javnost pitanje prostitucije vidi kao pitanje rodni nejednakosti;
- Takođe, prema tvrdnjama švedske policije, ovaj model je imao i odvratajući efekat na trgovinu ljudima za seksualnu eksploataciju;

²⁹ <https://www.government.se/49469a/contentassets/2bfd917d30b64fe9a46d787e575e3eab/161219-infokit-uppdatering2.pdf>

- Tokom desetogodišnje primene ovog modela potražnja za seksualnim uslugama je prepolovljena: 1996. godine 13,6% muškaraca je navelo da je kupovalo seksualne usluge – u 2008. godini taj procenat iznosio je 8%. Značajan broj ispitanika naveo je da je na njihovo ponašanje značajno uticala zakonska zabrana i pretnja krivičnom kaznom;
- Ulična prostitucija je takođe prepolovljena (sa 650 prostitutki u 1995. na 300 u 2008. godini);
- Zabrana kupovine seksualnih usluga pokazala se kao barijera za makroe, posrednike i trgovce ljudima, dok kriminalne grupe Švedsku vide kao loše tržište;
- U Švedskoj je zabeležen unikatan trend kada je reč o trgovini ljudima. Za razliku od drugih država EU, gde je najveći broj slučajeva trgovine ljudima bila trgovina ljudima radi seksualne eksploatacije, u Švedskoj je broj žrtava trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije manji nego žrtava trgovine ljudima u druge svrhe (Generalni direktorat za unutrašnje politike, 2014);
- Lica koja su napustila prostituciju imaju pozitivan stav prema zabrani kupovine seksualnih usluga, jer kupce vide kao one koji namamljuju mlade osobe u prostituciju; takođe, smatraju da nema dobrovoljne prostitucije, već da su osobe u prostituciji uvek žrtve eksploatacije.

Stanje u Srbiji

Pravni položaj žrtava seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije u oblasti kaznenog prava

Podaci iz različitih istraživanja o rodnom aspektu prostitucije u Srbiji ne odstupaju od globalnih ili regionalnih podataka: u tri četvrtine slučajeva osobe iskorišćene u prostituciji su ženskog pola, a u 100% slučajeva usluge prostitucije koriste muškarci (Pavlović, S., Cvetičanin Knežević, H., 2018).

Sa stanovišta kaznenog prava prostitucija je uređena Krivičnim zakonom³⁰ i Zakonom o javnom redu i miru.³¹

³⁰ „Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 08/2014, 94/2016 i 35/2019.

44 ³¹ „Službeni glasnik RS”, br. 6/2016 i 24/2018.

Zavisno od uzrasta žrtve i okolnosti, prostitucija se u kaznenom zakonodavstvu tretira kao:

- Seksualno iskorišćavanje i seksualno zlostavljanje deteta (maloletnog lica),
- Trgovina ljudima,
- Prekršaj protiv javnog reda i mira.

Ukoliko je u prostituciji iskorišćeno dete kao lice mlađe od 14 godina, ono će biti subjekt krivičnopravne zaštite po nekom od krivičnih dela protiv polne slobode (čl. 178-185a Krivičnog zakonika), odnosno po krivičnom delu *trgovina ljudima* (član 388. Krivičnog zakonika), uz primenu procesnih i drugih krivičnopravnih propisa (Zakona o sprečavanju nasilja u porodici,³² Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³³, Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima³⁴), koji sadrže dodatne odredbe usmerene ka boljoj zaštiti dece žrtava i sprečavanju njihove retraumatizacije.

Međutim, kada je reč o detetu starijem od 14 godina iskorišćenom u prostituciji, ono će uživati manji stepen krivičnopravne zaštite. Da bi seksualni odnos sa detetom starijim od 14 godina bio krivičnopravno sankcionisan, moraju biti ispunjeni stroži uslovi (nije kažnjiva obljuba sama po sebi, već samo u slučaju da je izvršena zloupotrebom položaja ili da je žrtva nemoćno lice). U slučaju deteta starijeg od 14 godina nije isključena mogućnost prekršajnog gonjenja i kažnjavanja zbog prostitucije kao prekršaja propisanog članom 16. Zakona o javnom redu i miru (u daljem tekstu: ZJRM).

Krivični zakonik sankcioniše kao krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije* (član 184), definišući posredovanje kao navođenje ili podsticanje drugog na prostituciju, predaju lica drugome radi vršenja prostitucije, propagiranje i reklamiranje prostitucije putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava. Za ovo delo zaprećena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna. Ako je delo izvršeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina i novčanom kaznom.

Ovim delom nije obuhvaćeno omogućavanje prostitucije, te lica koja su stavila na raspolaganje prostor za vršenje prostitucije mogu biti sankcionisana samo prekršajno (član 16. ZJRM).

³² „Službeni glasnik RS”, br. 94/2016 i 10/2023.

³³ „Službeni glasnik RS”, broj 85/2005.

³⁴ „Službeni glasnik RS”, broj 32/2013.

Prema članu 16. ZJRM prekršaj prostitucije je definisan tako da ga čini lice koje se odaje prostituciji, koristi usluge prostitucije ili ustupa prostorije radi prostitucije i može se kazniti novčanom kaznom od 50.000 do 150.000 dinara ili kaznom zatvora od 30 do 60 dana.

U stavu 2. kao težem obliku ovog prekršaja sankcioniše se lice koje maloletnom licu ustupa prostorije radi prostitucije, za šta se može kazniti samo kaznom zatvora od 30 do 60 dana (bolje rešenje bi bilo da se Krivičnim zakonikom propiše krivična odgovornost ukoliko se maloletnom licu ustupaju prostorije radi prostitucije, kao poseban oblik člana 183. ili člana 184. ukoliko bi proširili radnju na posredovanje i omogućavanje vršenja prostitucije). Ovo bi bilo moguće ukoliko bi se *de lege ferenda* dekriminalizovali pružaoci usluga, a samo bi bili sankcionisani korisnici seksualnih usluga, i to ne prekršajno, već krivično. Za razliku od ovog predloga, sada je Krivičnim zakonikom za omogućavanje vršenja obljuje ili neke druge polne radnje sa maloletnim licem (što podrazumeva i stavljanje prostorija na raspolaganje) propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna, dok je ustupanje prostorija maloletnom licu radi prostitucije prekršajno sankcionisano zatvorom od 30 do 60 dana.

Zaštitni objekt ovog prekršaja je javni moral, dok je posledica narušavanje javnog reda i mira. Radnje izvršenja su odavanje prostituciji, korišćenje usluga prostitucije i ustupanje prostorija radi prostitucije. Uočava se da u stavu 2., koji je teži oblik krivičnog dela, nije predviđena stroža sankcija ako lice koristi usluge prostitucije maloletnog lica, već samo ako tom licu ustupa prostorije radi prostitucije. Ova odredba u koliziji je sa činjenicom da je po Krivičnom zakoniku kažnjiva svaka obljava deteta, odnosno lica mlađeg od 14 godina, što se po automatizmu ne odnosi i na maloletna lica dobi 14-18 godina, te proizlazi da korišćenje seksualnih usluga maloletnih lica od 14 do 18 godina nije izdvojeno kao teži oblik ovog prekršaja.

Ovo nas ponovo vraća na već više godina istican problem – da srpsko krivično zakonodavstvo pojam deteta nije uskladilo sa potvrđenim međunarodnim konvencijama, po kojima je dete lice mlađe od 18 godina, čime deca između 14 i 18 godina po našem krivičnom, ali i drugim važnim zakonima, ostaju nedovoljno zaštićena, van posebnih sistema zaštite i prevencije; stoga se može zaključiti da ovakvo rešenje samo podstiče maloletničku, odnosno dečiju prostituciju.

Odredbe člana 16. ZJRM žene iskorišćene u prostituciji eksplicitno definišu kao izvršiteljke prekršaja protiv javnog reda i mira. Načinom na koji je propisan prekršaj u članu 16. ovog zakona i kako je propisano posredovanje u vršenju prostitucije u Krivičnom zakoniku (član 184),

ženama iskorišćenim u prostituciji nije obezbeđen status žrtve, niti titulara prava na krivičnopravnu zaštitu. Kako je zaštitni objekt krivičnog dela iz člana 184. Krivičnog zakonika polna sloboda, tim pre je potpuno neprihvatljivo da lica iskorišćena u prostituciji obuhvaćena radnjama iz ovog člana nemaju status žrtve, već najčešće istovremeno imaju status okrivljene u prekršajnom postupku.

Za krivično delo *trgovina ljudima* iz člana 388. Krivičnog zakonika raspon kazne, u zavisnosti od načina izvršenja, težine posledice ili statusa žrtve ukoliko je maloletno lice, može biti od 3 do 20 godina zatvora, koliko može biti maksimalna kazna za najteže oblike ovog krivičnog dela.

Jedan od uočenih problema u radu organa krivičnog gonjenja je podvođenje pojedinih oblika trgovine ljudima pod druga krivična dela zaprećena manjom kaznom, prvenstveno pod krivično delo iz člana 184. Krivičnog zakonika. Ovo ima za direktnu posledicu uskraćivanje žrtvama trgovine ljudima da budu identifikovane, da ostvare sva svoja prava u krivičnom postupku, kao i ona koja im pripadaju po potvrđenim međunarodnim konvencijama. Osim toga, kao posledica se javlja i neefikasno i nedelotvorno krivično gonjenje za delo *trgovina ljudima* i izricanje sankcija koje nisu primerene težini izvršenog krivičnog dela i težini njegovih posledica.

Razlozi za nerazlikovanje posredovanja u vršenju prostitucije i eksploatacije žrtava kroz prinudnu prostituciju kao oblika krivičnog dela *trgovina ljudima* su: neprepoznavanje indikatora prisile, prevare ili zloupotrebe poverenja od strane trgovaca koji žrtve kontrolišu i eksploatišu, posebno odnosa zavisnosti ili teških prilika drugog lica; neprepoznavanje eksploatacije ili namere za eksploataciju koja je bitan element krivičnog dela *trgovina ljudima*. Eksploatacija kao cilj izvršenja krivičnog dela *trgovina ljudima* je osnovni element koji razdvaja ovo krivično delo od krivičnog dela *posredovanje u vršenju prostitucije*. Sledeći primeri oslikavaju napred navedeno.

Primer 1:

Optužnicom Višeg javnog tužilaštva u Beogradu jednom od dvojice okrivljenih stavljeno je na teret izvršenje dva krivična dela trgovina ljudima iz člana 388. stav 1. Krivičnog zakonika i jedno krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184. stav 1. izvršeno u saizvršilaštvu, dok se njegov brat kao drugookrivljeni teretio za tri krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije. Javni tužilac je do kraja postupka ostao pri pravnoj

kvalifikaciji trgovine ljudima za dva krivična dela. Međutim, prvostepenom presudom, koja je postala pravnosnažna, utvrđeno je da u radnjama prvookrivljenog nije bilo elemenata za ovo delo, iako se u izreci utvrđuje ne samo da je prethodno počeo da izlazi sa jednom oštećenom i najpre stupio u intimne odnose sa njom, a potom podsticao nju i još jednu oštećenu da se bave prostitucijom i učestvovao u njihovoj predaji drugim licima radi prostitucije, već je utvrđeno i da je on određivao cenu za koju će one pružati seksualne usluge, uzimao od njih taj novac, uveo im obavezno radno vreme, kao i pravila ponašanja uz obavezu da mu stalno budu dostupne na „službeni“ telefon. Oštećenima je bilo zabranjeno da budu u kontaktu sa klijentima, kao i da samostalno ugovaraju seksualne usluge ili se reklamiraju mimo njega. Prema obrazloženju presude (a što je i okrivljeni izjavio u svojoj odbrani, kao i iz iskaza sve tri oštećene), okrivljeni je uveo kazne koje je naplaćivao od devojaka koje su za njega radile ukoliko bi prekršile neko od pravila koja im je nametnuo. To je bio slučaj kada mu se ne bi javile na telefon ili ako bi dale broj svog telefona licu sa kojim je on ugovorio njihovo pružanje seksualnih usluga. Okrivljeni su priznali izvršenje lakšeg krivičnog dela tvrdeći da jesu posredovali u vršenju prostitucije u odnosu na sve tri oštećene, ali da nisu izvršili krivično delo trgovina ljudima, što je sud cenio kao olakšavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne.

Prvookrivljeni je osuđen na kaznu zatvora od tri godine i dva meseca i novčanu kaznu od 300.000 dinara, a drugookrivljeni na jednu godinu i četiri meseca uz 150.000 dinara novčane kazne.

Prvookrivljeni je već bio osuđivan uslovnom osudom za posredovanje u prostituciji presudom koja je doneta upravo u vreme za koje se u novom postupku teretio da je vršio krivično delo trgovina ljudima. On je u svojoj odbrani detaljno objasnio šta je sve zahtevao od devojaka koje rade za njega, kažnjavajući ih novčano ukoliko ne shvataju njegov posao ozbiljno, odnosno ne poštuju sva pravila koja je on odredio i za čije nepoštovanje su oštećene bile novčano kažnjavane. Činjenica da su okrivljeni svoje radnje nazivali „poslovanjem“, odnosno „firmom“, od koje su očigledno zarađivali ogroman novac, o čemu je čak prvookrivljeni napisao i knjigu tokom trajanja ovog sudskog postupka, nije prepoznata kao seksualna eksploatacija od strane suda. Sud je to obrazložio „činjenicom da sloboda volje

oštećenih, sloboda kretanja i organizovanje sopstvenih života ni na koji način nisu bili ugroženi, već eventualno, samo u određenoj meri, ograničeni uspostavljenim pravilima „firme“ (sa kojima su oštećene od samog početka bile upoznate!) i posla koji su u svakom trenutku mogle da napuste, a u kome je jedino motiv svih uključenih lica bio „zaraditi novac“.

Sud je ocenio kao neutemeljen izveštaj Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, kojim su oštećene identifikovali kao žrtve trgovine ljudima. Suprotno ovom izveštaju, sud čak konstatuje da se „po profesionalnom mišljenju suda, ali i ljudski posmatrano, pri svim okolnostima konkretnog slučaja, korišćenjem terminologije žrtve trgovine ljudima...obesmišljavaju navedeni pojmovi u najširem zakonskom i životnom smislu.“ Argumente za ovakav stav sud nalazi u tome što su se obe oštećene dobrovoljno bavile prostitucijom u cilju zarade, što je posao koji po svojim osobenostima, kako sud konstatuje, nažalost predstavlja eksploataciju ženskog tela i po prirodi stvari može podrazumevati razne klijente sa različitim potrebama, te da su one zapravo svojim svedočenjima htele da opravdaju kroz institucije svoje sopstvene, socijalno i društveno neprihvatljive postupke, jer su i prekršajno kažnjene zbog prostitucije.

Ovaj postupak je tipičan primer neprepoznavanja trgovine ljudima od strane suda.

Za razliku od ovog primera u kome je propust u prepoznavanju trgovine ljudima učinjen od strane suda, što je imalo za posledicu osudu okrivljenih za lakše krivično delo, postoji dosta slučajeva u kojima je ista prekvalifikacija učinjena i od strane javnih tužilaca, čiji postupci se u tom slučaju uglavnom završavaju sporazumima o priznanju krivičnog dela *posredovanje u vršenju prostitucije*, o čemu će biti reči u sledećem primeru.

Primer 2:

Postupak koji se vodio pred Višim sudom u Beogradu zbog krivičnog dela trgovina ljudima, izvršenog nad devojčicom koja je imala 16 godina od strane trojice punoletnih okrivljenih, trajao je sedam godina. S njom je najpre prvookrivljeni stupio u emotivnu vezu, a nakon što je zadobio njeno poverenje, uz pretnju oružjem je primorao da se za njega bavi prostitucijom.

Ona je morala da ima seksualni odnos i sa drugookrivljenim, koji je nabavljao klijente u dogovoru sa prvookrivljenim, dok je prevoz do korisnika seksualnih usluga i preuzimanje novca obavljao trećeokrivljeni, brat prvookrivljenog. Kada je maloletna oštećena pokušala da se suprostavi, prvookrivljeni je pretio da će ubiti njenu majku i sestru sa kojima je živela, da će svima poslati snimke koje je napravio na kojima se vidi da ona pruža seksualne usluge muškarcima. Devojčica je bila prinuđena da ima seksualne odnose gotovo svaki dan sa ne manje od sedam muškaraca, čak i kada ima mesečni ciklus.

Posle sedam godina suđenja, na kojima je sud kontinuirano insistirao na njenom prisustvu i višestrukome svedočenju, promenjeni javni tužilac je prekvalifikovao optužnicu na krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184. stav 2., i to bez ijednog novog dokaza. Istog dana zaključen je sporazum o priznanju krivičnog dela sa obojicom okrivljenih na osnovu kojih im je sud izrekao kazne zatvora od po sedam meseci uz novčanu kaznu od 100.000 dinara. U odnosu na trećeokrivljenog prekvalifikacija je izvršena na krivično delo pomaganje učiniocu posle izvršenog krivičnog dela i, umesto kazne, javni tužilac je primenio institut odlaganja krivičnog gonjenja. Po ispunjenju naredbe kojom je trebalo da okrivljeni plati novčani iznos od 150.000 dinara u dobrotvorne svrhe, što mu je omogućeno da učini u više rata, javni tužilac je obavestio sud da odustaje od daljeg krivičnog gonjenja.

Odlučujući o ustavnoj žalbi oštećene, Ustavni sud je 2021. godine doneo odluku³⁵ da je u ovom postupku došlo do kršenja člana 26. stav 2. Ustava Republike Srbije, koji zabranjuje svaki oblik trgovine ljudima, pozivajući se na međunarodne konvencije i standard, sa posebnim osvrtom na zaštitu prava žrtava trgovine ljudima.

Kada je u pitanju podstrekavanje na prostituciju, pogotovo kada se radi o korišćenju situacije stvorene da bi se drugo lice navelo ili podstaklo na prostituciju, teško se može zamisliti da cilj nije eksploatacija lica i da nema prepoznatljivih oblika kontrole nad licem, što bi predstavljalo radnju izvršenja krivičnog dela *trgovina ljudima*. Međutim, u pravosudnoj praksi nedovoljno se i necelovito proverava da li se navođenje ili podsticanje na prostituciju vrši na jedan od načina predviđenih u članu

50 ³⁵ Odluka Ustavnog suda Srbije broj UŽ-1526/2017 od 04.03.2021. godine.

388. Krivičnog zakonika (silom, pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog...), a za cilj ima eksploataciju osobe kroz prostituciju.

Dodatno, poseban problem je to što član 184. Krivičnog zakonika propisuje posredovanje u vršenju prostitucije maloletne osobe kao kvalifikovani oblik dela – što je u suprotnosti sa članom 388. Krivičnog zakonika koji sankcioniše trgovinu ljudima, kao i sa brojnim međunarodnim dokumentima, s obzirom na to da se za postojanje krivičnog dela *trgovina ljudima*, čija je žrtva osoba mlađa od 18 godina, ne traži dokazivanje primene nekog od sredstava uticaja na volju žrtve (sile, pretnje, prevare i sl.) (Dičić, R.D. i sar., 2015).

Primer 3:

Presudom Višeg suda u Šapcu jedan od okrivljenih je osuđen za krivično delo iz člana 184. stav 2. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakonika, iako je tužilac optužnicom ovo delo kvalifikovao kao trgovina ljudima, učinjenu prema dva maloletna lica – devojkama koje su u vreme izvršenja dela imale po 14 godina i 6 meseci. Presudom je radnja izvršenja opisana kao navođenje i podsticanje maloletnih lica na vršenje prostitucije tako što je okrivljeni više puta predlagao da se one bave prostitucijom, obećavajući im puno novca i sjajnu budućnost, da će on pronalaziti mušterije, naplaćivati seksualne usluge i sa njima deliti novac, pa ih je tako u periodu od preko dva meseca odvodio u jedan stan i predavao korisnicima seksualnih usluga, naplaćujući za seksualne usluge iznose od po 50 evra i 25 evra.

Iz obrazloženja presude se zaključuje da sud, i pored činjenice da se radilo o deci, nije prihvatio da su devojkice vrbovane, jer je zaključio da su devojkice imale punu slobodu kretanja i da je sama predaja vršena uz pristanak devojkica. Takođe je navedeno da se novčana naknada koju je okrivljeni naplaćivao i ugovarao ne može smatrati eksploatacijom, jer nije bila posebno visoka, a kako je deo davao devojkicama po dogovoru, bez navođenja iznosa koji je davao, a ponekad im uplaćivao i kredit za mobilni, sve to po nalaženju suda ne predstavlja nesrazmerno i značajnije iskorišćavanje drugih. Zaključeno je i da se u ovom slučaju ne može raditi o vrbovanju devojkica, jer je za tu radnju potrebna veća aktivnost i upornije ubeđivanje.

Iz presude se vidi da su određeni veštaci, psiholozi i psihijatri zaključili da su devojčice „nezrele, detinjaste, naivne, sa nezrelim mehanizmima odbrane“, da je jedna od njih niže intelektualne zrelosti, a da su kao sestre bliznakinje veoma vezane i da su kritični događaji na njih ostavili traumatične posledice na psihičko i mentalno zdravlje, te je usvojen predlog da se one ne saslušavaju na glavnom pretresu. Navedeno je i da je kod njih prisutan osećaj stida, krivice, samoobezvredivanja i anksioznosti, što je i izazvano preživljenim događajima. Devojčice su pre kritičnih događaja bile obuhvaćene programom zaštite dece u okviru Doma zdravlja.

Okrivljeni je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od dve godine i šest meseci. Četiri lica koja su bila optužena za krivično delo trgovina ljudima, za eksploataciju maloletnih lica, odnosno korišćenje njihovih seksualnih usluga, član 388. stav 9. u vezi sa stavom 8. i 1. Krivičnog zakonika, oslobođena su krivične odgovornosti s obzirom na to da prvookrivljeni nije osuđen za krivično delo trgovina ljudima. Ovakva presuda je potvrđena presudom Apelacionog suda u Novom Sadu koji je odbio žalbu tužioca.

Zanemarivanja ovih odredbi u kontekstu okolnosti da je najčešći motiv posredovanja u vršenju prostitucije profit, odnosno eksploatacija osoba koje se prostitušu, maloletna lica, odnosno deca kao žrtve iskorišćene u prostituciji, bivaju nenadoknadivo povređena. Ovde je od posebnog značaja opšte prihvaćeni međunarodni standard kojim se ističe da prostituisanje dece nikad ne može biti dobrovoljno, jer deca nemaju sposobnost „pristanka“ na prostituciju.

Kada su pasivni subjekti posredovanja u vršenju prostitucije maloletna lica, u praksi gotovo i da ne postoji mogućnost podvođenja učinjenog pod krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije*, već pod krivično delo *trgovina ljudima*. Opisane radnje ovog krivičnog dela, „navodi ili podstiče“, suštinski se podudaraju sa terminom „vrbuje“ iz člana 388. Krivičnog zakonika, a termim *predaja* koristi se u opisu načina izvršenja i krivičnog dela *posredovanje u vršenju prostitucije* i krivičnog dela *trgovina ljudima*.

Sama radnja predaje nekog lica u svom suštinskom značenju teško se može primeniti na lice koje se navodno dobrovoljno predaje. Termin *predavanje lica* podrazumeva njihovo tretiranje kao da su stvar, roba. Zašto bi se uopšte predavalo neko lice drugome ako se radi o pretpo-

stavljenoj dobrovoljnosti, što bi bila radnja posredovanja u prostituciji? Stoga je termin *predaja lica* u opisu radnje *posredovanje u vršenju prostitucije* potpuno neprikladan, zbunjujući i kao takav može se koristiti samo kod opisa radnje *trgovina ljudima*.

Kako pristanak lica na eksploataciju ne isključuje krivičnu odgovornost za krivično delo *trgovina ljudima*, bitno je da organi krivičnog gonjenja dokazuju nameravanu ili ostvarenu eksploataciju, što u slučajevima iskorišćavanja u prostituciji nije teško dokazati. Samo proaktivnom i delotvornom istragom se može utvrditi postojanje krivičnog dela *trgovina ljudima*, odnosno njegovo razlikovanje od krivičnog dela *posredovanje u vršenju prostitucije*.

Međutim, u praksi je uočeno da se policija/tužilaštvo u fazi prikupljanja dokaza često ne upuštaju u dokazivanje nameravane ili uspostavljene eksploatacije, kao i da podnose prijave ili podižu optužnice za posredovanje u vršenju prostitucije; dešava se i da sudovi u pojedinim slučajevima u fazi presuđenja izvrše prekvalifikaciju dela i okrivljene umesto za krivično delo *trgovina ljudima*, za koje su bili optuženi, osude za lakše krivično delo iz člana 184. Krivičnog zakonika. Obrazloženja ovih odluka nisu opravdala ovakvu prekvalifikaciju, a žrtvama su takvim postupanjem onemogućena prava garantovana žrtvama trgovine ljudima. Teško je i pretpostaviti da u navođenju na prostituciju nema nameravane ili uspostavljene eksploatacije.

Primer 4:

Drugom presudom Višeg suda u Šapcu tri lica su osuđena za izvršenje krivičnog dela posredovanje u vršenju prostitucije, iz člana 184. stav 1. Krivičnog zakonika, učinjeno u saizvršilaštvu, dok im je tužilac optužnicom stavio na teret izvršenje krivičnog dela trgovina ljudima, učinjenog u sastavu grupe iz člana 388. stav 6. u vezi stava 1. Krivičnog zakonika, jer su zloupotrebom poverenja oštećene, njenih teških prilika i zdravstvenog stanja, kao i činjenice da je sa jednim od okrivljenih jedno vreme provela u vanbračnoj zajednici, zavrbovali oštećenu da pristane na odlazak u Grčku u cilju vršenja seksualnih usluga, a sve u cilju seksualne eksploatacije oštećene. Oštećena je koristila psihoaktivne supstance, te su je okrivljeni jedno vreme pre planiranog puta za Grčku držali izolovanu, pod nadzorom, sve u cilju odvikavanja od njih i oporavka pred put, tokom čega su realizovali i jedno pružanje seksualnih usluga od strane oštećene u iznosu od 50 evra i 1000 dinara, te su lišeni slobode

u autobusu za Grčku prilikom pokušaja ostvarenja plana eksploatacije oštećene u Grčkoj.

I u ovoj sudskoj odluci je utvrđeno da se ne može raditi o krivičnom delu trgovina ljudima, jer je sud zaključio da je oštećena pristala na vršenje prostitucije, da je imala slobodu izbora i da od strane okrivljenih na nju nije bilo direktne prisile u cilju njene eksploatacije.

Interesantno je da je sud u izreci presude, osuđujući okrivljene za krivično delo iz člana 184. Krivičnog zakonika, ostavio radnju vrbovanja oštećene u cilju bavljenja prostitucijom u Grčkoj, kao i dogovor sa NN licem iz Grčke u cilju prebacivanja oštećene, njeno držanje u potpunoj izolaciji u svrhu odvikavanja od heroina i za to vreme realizaciju pružanja seksualnih usluga. Veštačenje oštećene od strane psihologa i psihijatra nije učinjeno.

Optuženi su prvostepenom presudom osuđeni na kazne zatvora od po godinu dana i novčane kazne u iznosu od po 100.000 dinara, dok je Apelacioni sud u Novom Sadu za jednog od okrivljenih smanjio kaznu zatvora na osam meseci, a odbio žalbu tužioca.

Samo postojanje člana 184. Krivičnog zakonika suštinski pravi polarizaciju između prisilne prostitucije (trgovina ljudima) i „dobrovoljne“ prostitucije, koja se prekršajno ili krivično kažnjava. Formulacija ovog člana ne daje ženi iskorišćenju u prostituciji status žrtve (oštećene), što umanjuje mogućnost da ostvari prava koja pravni sistem obezbeđuje za žrtve krivičnog dela. Ovu situaciju otežava i činjenica da u srpskom krivičnopravnom zakonodavstvu nije u primeni termin „žrtva“ i da nije razrešen odnos ovog pojma i pojma koji domaće zakonodavstvo koristi („oštećeni“), zbog čega je potrebno dalje unapređenje pravnog sistema i usaglašavanja sa Direktivom 2012/29/EU (Nacionalna Strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela 2020–2025). Podvođenje krivičnog dela *trgovina ljudima* pod krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije* za direktnu posledicu ima i neopravdano optuženje žrtava trgovine ljudima za prekršaj iz člana 16. ZJRM, čime se onemogućava primena principa nekažnjavanja za žrtve trgovine ljudima.

Prema opšteprihvaćenom principu nekažnjavanja, žrtva trgovine ljudima (punoletna ili maloletna) je subjekt zaštite po osnovu krivičnog

dela *trgovina ljudima* (član 388. Krivičnog zakonika) i neće biti krivično gonjena; gonjenje će biti obustavljeno, odnosno žrtva neće biti kažnjena za izvršenje krivičnog dela ili prekršaja dok je bila u lancu prostitucije u situaciji izazvanoj njenim statusom žrtve.³⁶ Nepoštovanjem principa nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima dolazimo u situaciju da osoba koja je pružala seksualne usluge za novac, a nije identifikovana kao žrtva trgovine ljudima, neće imati status žrtve bilo kog kaznenog dela. Naprotiv, ona će se smatrati izvršiocom prekršaja protiv javnog reda i mira i moći će da bude kažnjena zatvorskom kaznom do 60 dana ili novčanom kaznom do 150.000 dinara, po osnovu člana 16. ZJRM.

I položaj lica koja su kupila seksualne usluge različit je u odnosu na uzrast i status lica iskorišćenog u prostituciji. Lice koje je kupilo seksualnu uslugu deteta mlađeg od 14 godina i pod određenim uslovima deteta starijeg od 14 godina biće krivično gonjeno. Krivično gonjenje sprovede se i protiv kupca seksualne usluge žrtve trgovine ljudima (ukoliko je kupac znao ili mogao znati da je reč o žrtvi trgovine ljudima), uz posebno otežavajući oblik dela ukoliko se radi o maloletnom licu, član. 388. stav 8-9. Krivičnog zakonika; međutim, kupac seksualne usluge osobe koja nije identifikovana kao žrtva trgovine ljudima biće sankcionisan samo prekršajno.

Pregled razlika u položaju žena i dece iskorišćenih u prostituciji dat je u Tabeli 2.

Tabela 2: Položaj žrtve seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije

Žrtva	Subjekt krivičnopravne zaštite	Izvršilac kaznenog dela	Ostvaruje pravo na mehanizme zaštite od reviktimizacije	Korisnik prostitucije se kažnjava	Podvođenje/posredovanje se kažnjava	Lice koje je stavilo na raspolaganje prostor za prostituciju se kažnjava
Detete mlađe od 14 godina	Da (čl. 179-180. KZ)	Ne	Da	Krivično (član 180. KZ)	Krivično (čl.183-184. KZ)	Krivično (član 183. KZ)
Detete starije od 14 godina	Da, pod određenim uslovima (član 181. KZ)	Da (član 16. ZJRM)	Da	Krivično (član 181. KZ) Prekršajno (član 16. ZJRM)	Krivično (čl.183-184. KZ)	Krivično (član 183. KZ) Prekršajno (član 16. ZJRM)

³⁶ Član 26. Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.

Žrtva trgovine ljudima	Da (član 388. KZ)	Ne	Da	Krivično (član 388. KZ)	Krivično (član 388. KZ)	Krivično (član 388. KZ)
Punoletna osoba koja nije dete ni identifikovana kao žrtva trgovine ljudima	Ne	Da (član 16. ZJRM)	Ne	Prekršajno (član 16. ZJRM)	Krivično (član 184. KZ)	Prekršajno (član 16. ZJRM)

Podaci o broju evidentiranih prekršaja, izvršilaca prekršaja, zahteva za pokretanje prekršajnog postupka i presuda donetih u njima, dosledno pokazuju da se u Srbiji za prekršaj iz člana 16. ZJRM gone i sankcionišu pretežno žene. Takvo postupanje organa gonjenja i pravosudnih organa nije konzistentno, s obzirom na to da su odavanje prostituciji i korišćenje prostitucije dve strane istog novčića – odavanja bez korišćenja nema. Uprkos tome, disparitet između broja prekršajno gonjenih žena i prekršajno gonjenih muškaraca je i danas vidljiv.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova³⁷ u periodu 2019–2023. godine podneto je ukupno 1.426 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka za prekršaj iz člana 16. ZJRM na celoj teritoriji Republike Srbije. Zahtevi su pretežno podneti protiv žena s obzirom na to da je, od 1.500 izvršilaca prekršaja koje je policija evidentirala, njih 60% bilo ženskog pola³⁸ (Tabela 3).

Tabela 3: Broj evidentiranih prekršaja, izvršilaca prekršaja i zahteva za pokretanje prekršajnog postupka po članu 16. ZJRM – MUP

	Evidentirani izvršioци prekršaja			Evidentirano prekršaja	Podneto zahteva za pokretanje prekršajnog postupka
	ukupno	Ž	M		
2019	288	206	82	277	263
2020	312	214	98	294	291
2021	292	211	88	293	293
2022	304	185	119	295	291
2023	297	82	215	289	288

³⁷ Podaci prikupljeni iz dopisa MUP-a iz 2019–2023. godine.

³⁸ Procenat žena koje su evidentirane kao izvršioци prekršaja bi bio i veći, da samo u jednoj godini (u 2023) nije značajno povećan broj muškaraca koji su tada evidentirani kao izvršioци. Ova promena u 2023. godini nije proizvod bilo kakvih zakonodavnih ili proceduralnih novina, već promene u praksi postupanja policije, koja može biti incidentna.

Kada je reč o članu 16. ZJRM, iz prikazanih podataka jasno je vidljiv višegodišnji trend evidentiranja prevashodno žena od strane policije. Jedino odstupanje primećuje se u 2023. godini, kada je među evidentiranim izvršiocima prekršaja bio veći broj muškaraca nego žena. Međutim, budući da se u međuvremenu nisu dogodile nikakve zakonske izmene u ovom domenu, ova promena može biti incidentna i kratkotrajna. U isto vreme, prema podacima prekršajnih sudova u Beogradu, Vranju, Čačku, Kragujevcu, Nišu, Novom Pazaru, Novom Sadu, Subotici i Šapcu,³⁹ u periodu od 2018. do 2020. godine pokrenuto je 716 prekršajnih postupaka zbog prekršaja iz člana 16. stav 1. ZJRM. Izuzev Novog Sada, nijedan sud nije dostavio podatke razvrstane po radnji izvršenja. Po evidencijama Prekršajnog suda u Novom Sadu, za odavanje prostituciji kažnjeno je ukupno 10 žena i jedan muškarac (2018: 7 žena i 1 muškarac; 2019: 2 žene; 2020: 1 žena), a za korišćenje usluge prostitucije kažnjeno je ukupno 17 muškaraca (2018: 10 muškaraca; 2019: 6 muškaraca; 2020: 1 muškarac).

Kao što je rečeno, član 16. ZJRM propisuje tri prekršajne radnje: odavanje prostituciji, korišćenje usluge prostitucije i ustupanje prostorije radi prostitucije. Navedeni podaci različita istraživanja pokazuju da se za prekršaj iz člana 16. ZJRM pretežno goni i sankcioniše odavanje prostituciji, a u višestruko manjem broju korišćenje usluge prostitucije.

Tako je istraživanje presuda koje su tokom 2016. godine donela 44 prekršajna suda u Srbiji pokazalo da se 83% presuda odnosilo na odavanje prostituciji, 16% na korišćenje usluga prostitucije, a 1% na ustupanje prostorije radi prostitucije. U skoro 90% slučajeva lica koja se odaju prostituciji su bila ženskog pola, a korisnici prostitucije su bili isključivo muškarci (Tabela 4).

Tabela 4: Presude donete u prekršajnom postupku po članu 16. ZJRM

Radnja izvršenja	Učešće presuda u ukupnom broju	Pol izvršioca	
		Žene	Muškarci
Odavanje prostituciji	83%	89%	11%
Korišćenje usluga prostitucije	16%	0	100%
Ustupanje prostorije radi prostitucije	1%	0	100%

Prekršajni sud u Beogradu doneo je 78 osuđujućih presuda za odavanje prostituciji, a svega dve osuđujuće presude za korišćenje usluga prostitucije. Svi ostali prekršajni sudovi su uporedo donosili osuđujuće

³⁹ Budući da su podaci prikupljeni iz najvećih sudova u Srbiji, može se zaključiti da je ovo bio gotovo ukupan broj prekršajnih postupaka pokrenut u naznačenom periodu.

presude za osobe koje se odaju prostituciji i osobe koje koriste usluge prostitucije (Pavlović S., Cvetičanin Knežević H., 2018). Štaviše, dešava se da podnosioci zahteva za pokretanje prekršajnog postupka pišu prijave za odavanje prostituciji osobama koje su se u trenutku prolaska policijske patrole nalazile na mestu na kome se povremeno nalaze osobe koje se bave odavanjem prostituciji, a koje nisu ništa radile. Iako se u članu 16. ZJRM ne propisuje da je pokušaj odavanja prostituciji kažnjiv, sudovi ipak, umesto da oslobode ove žene, donose osuđujuće presude i neosnovano ih kažnjavaju (Žarković, M., Milić M., Mitrović K., 2024).

„...Ona mi je tražila 500 dinara... rekao sam da joj neću dati te pare i pitao je je li ti malo što te vozim do kuće? Onda je ona pristala da mi pruži uslugu samo za vožnju do kuće i odmah počela sa pružanjem usluge, nekoliko minuta kasnije zatekli su nas policajci u civilu, pa smo dovedeni u policijsku stanicu”.
Ona je, iako nezaposlena i bez prihoda, kažnjena novčanom kaznom od 50.000 dinara.
On nije prekršajno gonjen.

Prema: Pavlović S., Cvetičanin Knežević, H., 2018.

Analiza presuda prekršajnih sudova u Srbiji dala je značajne podatke o okolnostima u kojima su bile žene iskorišćene u prostituciji. Gotovo sve osobe koje su iskorišćene u prostituciji su bile nezaposlene i bez prihoda (98%). Prema podacima Prekršajnog suda u Beogradu, u 2023. godini najveći broj žena iskorišćenih u prostituciji bio je bez obrazovanja, dok se u manjem broju radilo o ženama sa srednjom i višom stručnom spremom (Žarković, M., Milić M., Mitrović K., 2024). Istovremeno, kupci seksualnih usluga su pretežno zaposleni (70%) i ostvarivali su prihode u rasponu od 20.000 do 50.000 dinara (Pavlović S., Cvetičanin Knežević H., 2018).

Uprkos nejednakom ekonomskom položaju žena iskorišćenih u prostituciji i kupaca seksualnih usluga, prekršajni sudovi pokazali su značajno stroži odnos prema ženama koje su u prostituciji nego prema muškarcima koji su ih iskorišćavali. Najviša novčana kazna (50.000 dinara) izrečena je protiv žena iskorišćenih u prostituciji u skoro petini presuda, a u skoro 10% slučajeva izrečena je zatvorska kazna. Kupci seksualnih usluga približno u istom procentu su bili sankcionisani najvišom novčanom kaznom, ali nije izrečena nijedna zatvorska kazna (Pavlović S., Cvetičanin Knežević H., 2018). Na ovakav trend ukazuju i podaci iz

Prekršajnog suda u Beogradu iz 2023. godine, budući da je u toj godini dominantna sankcija za prekršaj iz člana 16. ZJRM bila novčana kazna, dok zatvorske kazne ovaj sud gotovo i da nije ni izricao (Žarković, M., Milić M., Mitrović K., 2024). Kada se uzme u obzir nezaposlenost i nedostatak bilo kakvih prihoda žena iskorišćenih u prostituciji i pretežna zaposlenost i raspoloživost prihoda na strani muškaraca koji su iskorišćavali žene, proizlazi da su u najmanje 18% donetih osuđujućih presuda najvišom novčanom kaznom kažnjene žene bez osnovnih egzistencijalnih uslova, a da je većina muškaraca koji su kažnjeni novčanom kaznom u istom iznosu (75%) imala redovne izvore prihoda (Tabela 5).

Tabela 5: Odnos ekonomskih prilika izvršilaca prekršaja i izrečenih kazni

	Zaposleni	Nezaposleni	Najviša novčana kazna	Zatvorska kazna
Žene iskorišćene u prostituciji	2%	98%	19% presuda	10% presuda
Muškarci kupci seksualnih usluga	70%	30%	24% presuda	0 presuda

Zbog nuđenja seksualne usluge osuđena je mlada ženska osoba sa 50.000 dinara, a zbog kupovine seksualne usluge kažnjena je osoba muškog pola sa 10.000 dinara. Ona je u drugom stanju, nezaposlena, majka dvoje dece, starosti 25 godina, korisnica socijalne pomoći. On je penzioner, star 51 godinu, otac dvoje dece, sa primanjima od 24.000 dinara.

Prema: Pavlović S., Cvetičanin Knežević, H., 2018.

Iako je najveći broj žrtava trgovine ljudima iskorišćen za seksualnu eksploataciju i prostituciju, postoji značajan disparitet između evidentiranog broja žena iskorišćenih u prostituciji i žrtava trgovine ljudima radi prostitucije i seksualnog iskorišćavanja (Tabela 6). To se vidi iz podataka u poslednjih šest godina, kada se uporedi broj zahteva za pokretanje prekršajnog postupka po članu 16. ZJRM i broja identifikovanih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije. Tako je u 2018. godini podneto 199 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka zbog prekršaja iz člana 16. ZJRM (Vlada Republike Srbije, 2021), a identifikovane su 34 žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije (Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, 2019). Broj zahteva za pokretanje prekršajnog postupka zbog prekršaja iz člana 16. ZJRM je u 2019. godini povećan za 40% u odnosu na 2018. godinu (277) (Vlada Republike Srbije, 2021), a broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije smanjen je za 57% u odnosu na 2018.

godinu (23 žrtve) (Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, 2020). U 2020. godini podnet je čak 291 prekršajni zahtev, a identifikovana svega 21 žrtva seksualne eksploatacije. U 2021. bila su podneta 293 zahteva, a identifikovane 34 žrtve seksualne eksploatacije, u 2022. podnet je 291 zahtev, a identifikovane 23 žrtve, dok je u 2023. podneto 288 zahteva, a identifikovane su 34 žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije. Trebalo bi napomenuti da u statistici Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima posebnu grupu čine žrtve višestruke eksploatacije, od kojih su mnoge pretrpele i seksualnu eksploataciju.

Tabela 6: Odnos broja zahteva za pokretanje prekršajnog postupka za prekršaj iz člana 16. ZJRM i broja identifikovanih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije

	Zahtevi za pokretanje prekršajnog postupka	Broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije
2018.	199	34
2019.	263	23
2020.	291	21
2021.	293	34
2022.	291	23
2023.	288	34

Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom, i zaštite žrtava za period 2017–2022. godine⁴⁰ zasnovana je na procenama da sistem identifikacije, zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima nije dovoljno razvijen, da nisu razvijeni ni programi podrške i prevencije trgovine ljudima, niti su obezbeđeni adekvatni ljudski, materijalni i finansijski resursi (stalna budžetska sredstva) za prevenciju, zaštitu i podršku žrtvama. Strategija je postavila kao poseban cilj unapređenu zaštitu dece od trgovine ljudima i iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji, kao i unapređen sistem identifikacije, zaštite, pomoći i podrške žrtvama kroz dugoročne i održive programe socijalnog uključivanja.

U martu 2024. usvojen je Program za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji za period 2024–2029. godine, kao i prateći Akcioni plan za period 2024–2026.⁴¹ Program predstavlja najviši strateški dokument u oblasti borbe protiv trgovine ljudima za ovaj period, koji donosi pregled normativnog i institucionalnog okvira, kao i ključne izazove u okviru četiri postavljena specifična cilja. U okviru njih prepoznat je

⁴⁰ „Službeni glasnik RS”, broj 77/2017.

60 ⁴¹ „Službeni glasnik RS”, broj 25/2024.

i problem prekvalifikacije krivičnog dela *trgovina ljudima* u druga, lakša krivična dela, pre svega u krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije*. Međutim, osim toga, Program ne zalazi dublje u problematiku prostitucije, niti predviđa mere vezane za prevenciju seksualnog iskorišćavanja u prostituciji i podršku ženama u prostituciji.

Zapravo, nijedan od strateških dokumenata koji se bave prevencijom nasilja i podrškom žrtvama ne prepoznaje žene iskorišćene u prostituciji kao ciljnu grupu. Seksualno iskorišćavanje dece pomenuto je u Strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020–2023. godine⁴² kao pojava, a prostituisanje dece kao oblik seksualnog iskorišćavanja, ali ova deca nisu prepoznata kao specifična osetljiva grupa. I u Programu za borbu protiv trgovine ljudima za period 2024–2029. kao jedan od izazova navodi se i iskorišćavanje dece u prostituciji i u pornografske svrhe, ali se ne analiziraju mere za njegovo suzbijanje. Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021–2026. godine⁴³ ne prepoznaje kao ranjivu grupu žene iskorišćene u prostituciji, mada među teže zapošljive grupe uključuje žrtve trgovine ljudima i žrtve porodičnog nasilja. Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine⁴⁴ ne prepoznaje žene iskorišćene u prostituciji kao žrtve seksualnog iskorišćavanja, niti kao žene u povećanom riziku od rodno zasnovanog nasilja. Nепрепознавање положаја жена искоришћених у проститутцији уочава се и кроз податак да је број жена жртava seksualnog iskorišćavanja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine bio ukupno 24.⁴⁵ Kao što je prethodno detaljnije opisano, evidentirana je i pojava prekvalifikacije krivičnog dela *trgovina ljudima* u krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije*, čime se ne postiže adekvatna krivičnopravna zaštita žrtava i adekvatno sankcionisanje trgovaca ljudima i lica koja su seksualno eksploatisala žrtvu, već žrtva gubi status identifikovane žrtve trgovine ljudima – a time i pristup uslugama i programima koji su u Srbiji uvedeni za podršku žrtvama trgovine ljudima (Dičić, R.D. i sar., 2015).

Kada je reč o posredovanju u vršenju prostitucije (član 184. Krivičnog zakonika), broj prijava i krivičnih postupaka je vrlo mali. Tako je 2019. godine podneta svega 21 krivična prijava (protiv 16 muškaraca i 5 žena), u 2020. godini – 14, 2021. i 2022. po 13 krivičnih prijava i 2023.

⁴² „Službeni glasnik RS”, broj 80/2020.

⁴³ „Službeni glasnik RS”, br. 18/21 i 36/21.

⁴⁴ „Službeni glasnik RS”, broj 47/2021.

⁴⁵ Podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, dostavljeni za potrebe izrade Strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine.

– 16 krivičnih prijava. (Tabela 7) (Republički zavod za statistiku, bilteni 2019–2023).

Tabela 7: Broj krivičnih prijava za krivično delo iz člana 184. Krivičnog zakonika i postupanje po njima

	Broj podnetih krivičnih prijava	Broj odbačenih krivičnih prijava	Obustavljena istraga	Podignuta optužnica
2019.	21 (m - 16; ž - 5)	6	3	12
2020.	14	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
2021.	13	3	/	10
2022.	13 (m - 9; ž - 4)	5	/	8
2023.	16	8	/	8

Prema: Republički zavod za statistiku, bilteni 2019–2023.

Krivični postupak je u 2019. godini, zbog krivičnog dela iz člana 184. Krivičnog zakonika, pokrenut protiv 16 lica (15 muškaraca i jedna žena). U svih 16 slučajeva doneta je osuđujuća presuda i izrečene su kazne (Tabela 8) (Republički zavod za statistiku, 2020). U 2020. godini podignuta je optužnica protiv 17 lica – protiv svih je doneta osuđujuća presuda (Republički zavod za statistiku, 2021). U 2021. pokrenut je postupak protiv 13 lica, u 2023. protiv 16 lica, a najviše optuženih bilo je u 2022. – njih 24. (Republički zavod za statistiku, bilteni iz 2022., 2023. i 2024. godine). Kada je reč o kaznama, značajna je zastupljenost uslovnih osuda i niskih zatvorskih kazni: recimo, u 2019. godini najveći broj (5) zatvorskih kazni izrečen je na period od 6 do 12 meseci. Jedna kazna izrečena je na manje od šest meseci, a dve na više od jedne godine (Republički zavod za statistiku, 2020).

Tabela 8: Broj krivičnih postupaka za krivično delo iz člana 184. Krivičnog zakonika, sudske odluke i izrečene kazne

	Broj optuženih lica	Osuđujuće presude	Kazna zatvora	Novčana kazna	Uslovna osuda	Kućni zatvor
2019.	16 (m - 15; ž -1)	16	9	0	5	2
2020.	17	17	4	0	9	4
2021.	13	31	11	1	6	13
2022.	24 (m - 11; ž - 13)	24	9	0	6	9
2023.	16	15	3	0	4	8

Prema: Republički zavod za statistiku, 2019–2023.

Mali broj krivičnih prijava i krivičnih postupaka za ovo krivično delo, a naročito kaznena politika (veliki broj uslovnih osuda i kućnog zatvora), pokazuju da razumevanje prostitucije kao „dobrovoljnog“ izbora žene, ima značajan uticaj i na percepciju društvene opasnosti korišćenja prostitucije (prekršaj) i posredovanja u prostituciji (blaga kaznena politika). Postojeća politika gonjenja i kažnjavanja posredovanja u vršenju prostitucije, uz odsustvo krivičnog gonjenja korišćenja prostitucije, ne obezbeđuje smanjivanje potražnje i ne obeshrabruje ponašanje koje dovodi do daljeg seksualnog iskorišćavanja žena putem prostitucije. Ovakva kaznena politika još je jedan razlog za zabrinutost zbog pojave prekvalifikacije krivičnog dela *trgovina ljudima* u krivično delo *posredovanje u vršenju prostitucije*.

Prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima za 2022. i 2023. godinu, kada su u pitanju žrtve seksualne eksploatacije, u 75% trafikera su osoba koje su dobro poznate žrtvama: partneri, roditelji, srodnici, prijatelji ili poslodavci. Među najčešćim oblicima vrbovanja su: zavođenje, nuđenje posla, pozajmice ili druge vrste pomoći. Trafikeri ulažu mnogo energije da žrtvu uvuku u odnos eksploatacije što neosetnije, zadobivši njeno poverenje i, barem u početku, njen pristanak. U određenim slučajevima žrtva do kraja ne bude svesna prirode svog odnosa sa trafikerom.

Primer: 5

Četrdesetpetogodišnja žena je započela vezu sa dvadeset godina mlađim momkom i sa njim dobila ćerku. Bila je jako zaljubljena u njega, idealizovala ga i imala potpuno nekritički odnos prema njemu. Ubrzo nakon rođenja deteta on ju je ostavio i prekinuo kontakt sa njom. Nakon nekoliko meseci je kod nje došao njegov drug i zamolio je da im ona pomogne. Rekao je da njen bivši partner duguje novac, te da bi mogao zbog toga da ima problema sa opasnim ljudima. Novac koji je tražio od nje ona nije imala, ali joj je on predložio da uzme novac od lokalnog zelenaša, koji njemu neće da pozajmi, ali bi njoj hteo, te da taj novac da svom bivšem partneru i njegovom prijatelju, a da će joj ga njih dvojica vrlo brzo vratiti, što je ona i uradila. Nedugo zatim zelenaš je počeo da joj preti i da traži višestruko veću sumu novca od one koju je ona uzela. Tek tada se ponovo pojavljuje njen bivši partner. Ljuti se na nju što je pozajmila novac, govori da on to nije hteo i da ih je oboje uvalila u velike probleme, te da oboje mogu da nastradaju.

Kao rešenje joj nudi da pruža seksualne usluge, a da će on sve da organizuje i da je zaštiti, na šta ona, ne videvši drugi izlaz, pristaje. On ugovara posao sa klijentima i uzima sav novac. Ona nema uvid ni u zaradu, niti u tome da li se novac koristi za vraćanje duga, koliki je zapravo dug i u kakvom su odnosu njen bivši partner i zelenaš.

Uprkos svemu, ona nije želela pomoć od policije i trudila se da zaštiti čoveka koji ju je eksploatisao, pokušavajući da krivicu preuzme na sebe i govoreći da je sve ona organizovala. Sebe nije percipirala kao žrtvu trgovine ljudima, već je mislila da se svesno žrtvuje da bi pomogla ocu svog deteta.

On je istovremeno podvodio još dve devojke.

Kada osoba bude formalno identifikovana kao žrtva trgovine ljudima koja je seksualno eksploatisana, a pravosudni organi to delo ne tretiraju kao krivično delo, najčešće se radi o dve vrste slučaja. Jedan je taj kada tužilaštvo proceni da nije prikupljeno dovoljno dokaza da se osoba optuži za trgovinu ljudima; drugi je kada smatraju da je lakše procesuirati nekoga za drugo delo, najčešće posredovanje u prostituciji, ali i obljubu nad maloletnim licem ili zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica.

U prvoj vrsti slučajeva jedan od velikih otežavajućih faktora je preveliko oslanjanje na svedočenje žrtve. Nisu retki slučajevi da se tužilaštvo odluči da ne podigne optužnicu zato što žrtva ne želi da svedoči protiv trafikera ili zato što se smatra nepouzdanim svedokom. Prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, od januara 2022. do avgusta 2024. godine 13% žrtava seksualne eksploatacije je korišćeno od strane roditelja, bračnog partnera ili bliskog srodnika. Te osobe imaju pravo da budu oslobođene od dužnosti svedočenja i na taj način kao privilegovani svedoci najčešće odbijaju da svedoče i u sudskom postupku. Osim toga, u 26% slučajeva seksualne eksploatacije trafikeri su bili partneri, od kojih su neki vanbračni, što takođe stavlja žrtve u težak položaj i čini ih nevoljnim ili nesigurnim da svedoče.

Osim toga, postoje brojni drugi razlozi zbog kojih žrtve nisu voljne da učestvuju u istražnim ili sudskim postupcima. Oni su takvi da izazivaju retraumatizaciju – žrtve jednostavno ne žele da govore o najtraumatičnijim događajima u svom životu, ne žele da se sazna šta im se dogodilo, jer hoće da zaštite svoje najbliže od tog saznanja ili se jednostavno boje osude, imaju strah od osвете trafikera, nemaju poverenje u državne organe, nemaju veru da će počinioci biti osuđeni... razlozi su brojni i snažni.

U slučajevima kada učestvuju u postupcima, nailaze na osudu, nepoverenje, ponižavanje, diskreditovanje. Važno je uzeti u obzir da osobe koje su preživle traumatična iskustva koriste različite mehanizme da ih prevladaju, uključujući potiskivanje, minimiziranje, racionalizaciju i drugo. Uz to, ljudsko pamćenje nije savršeno, a period retencije ograničen, a u ovim postupcima se zahteva od žrtava da obezbede ogroman broj preciznih podataka – imena, cifre, datume, lokacije, itd. Ako to nisu u stanju da urade, bivaju okarakterisane kao nepouzdana svedoci.

Brojne međunarodne institucije i organizacije preporučuju da se istrage u ovakvim slučajevima ne smeju dominantno bazirati na svedočenjima žrtava – iz razloga zaštite žrtava, ali i zbog efikasnosti i pouzdanosti.

Evropski sud za ljudska prava preporučuje da se uzimaju u obzir dodatni dokazi (materijalni dokazi, svedočenja trećih strana, forenzička analiza) kako bi se osigurala pravednost postupka. Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici naglašava se važnost adekvatnih istraga – što uključuje multidisciplinarni pristup i oslanjanje na dokaze iz različitih izvora kako bi se izbeglo ponovno viktimiziranje žrtava.

Osnovna ideja je da svedočenje žrtve bude deo dokaznog postupka, ali da ne bude jedini temelj na kojem se gradi slučaj. To doprinosi pravednosti postupka i smanjuje mogućnost lažnih optužbi ili grešaka. Komitet protiv torture UN često daje preporuke u vezi sa načinima na koje države treba da vode istrage, posebno u slučajevima mučenja, nasilja nad ženama, trgovine ljudima i drugih ozbiljnih kršenja ljudskih prava. U svojim preporukama naglašavaju potrebu za korišćenjem širokog spektra dokaza, uključujući forenzičke i druge dokaze nezavisne od svedočenja žrtve.

Komitet UN za eliminaciju diskriminacije žena takođe preporučuje da se u slučajevima nasilja nad ženama primenjuju sveobuhvatni istražni postupci kako bi se izbeglo ponovno viktimiziranje žena kroz sudske procese.

Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima, koji je pripremio OEBS, daje preporuke za korišćenje proaktivnog pristupa u istrazi, čime se smanjuje pritisak na žrtve tokom krivičnog postupka.

U praksi, u ovakvim ili sličnim slučajevima, tužioci se često odlučuju da optuže izvršioca za neko drugo delo, za koje misle da će lakše doći do dokaza ili za koje će se nagoditi da dobiju njegovo priznanje. Izvršilac krivičnog dela pristaje na nagodbu za lakše krivično delo da

bi izbegao veću kaznu koju bi dobio za teže krivično delo koje tužilac mora dokazati. S druge strane, tužilaštvo se na ovaj način osigurava da okrivljeni dobije osuđujuću presudu i to neretko kaznu zatvora, ali čija dužina ne odgovara težini zaista izvršenog krivičnog dela. Kao argument ovakvog postupanja tužilaštva navodi se činjenica da se na ovaj način žrtva pošteđuje dugih procesa, čestih odlazaka na sud, višestrukog svedočenja i iščekivanja presude i sa nje se skida pritisak da od njenog nastupa na sudu zavisi kazna. Ipak, ovakvim postupanjem najčešće se samo podstiče vršenje krivičnog dela trgovina ljudima pošto ostaje nekažnjeno, a okrivljeni nastavljaju da ga vrše. Upravo iz ovog razloga dešava se da okrivljeni budu više puta osuđivani za posredovanje u prostituciji, iako su svaki put ostvareni svi elementi krivičnog dela trgovina ljudima. Praksa prekvalifikacije predstavlja i jedan od uzroka evidentirane razlike između broja krivičnih prijava i broja osuđenih lica za trgovinu ljudima (Tabela 9).

Tabela 9: Procesuiranje krivičnog dela trgovina ljudima, prema članu 388. Krivičnog zakonika

	Broj krivičnih prijava za trgovinu ljudima – MUP	Broj učinilaca KD trgovina ljudima – MUP	Broj prijavljenih lica tužilaštvu za KD trgovina ljudima – RZS	Broj osuđenih lica za KD trgovina ljudima – RZS	Broj odbijajućih presuda za KD trgovina ljudima – RZS	Broj oslobađajućih presuda za KD trgovina ljudima – RZS
2019.	21	42	21	11	0	2
2020.	23	50	77	7	0	0
2021.	23	43	62	10	0	2
2022.	18	32	21	7	0	4
2023.	20	37	35	11	0	0
Ukupno	105	204	216	46	0	8

Prema: Godišnja statistika MUP-a⁴⁶ i Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, godišnji bilteni za 2019-2023.

Stoga se može zaključiti da su ovakva rešenja po više osnova manjkava. Procesuirati nekoga za lakše delo zbog sumnje u mogućnost pribavljanja dokaza za krivično delo *trgovina ljudima* je priznanje poraza

⁴⁶ Javno dostupni podaci na sajtu Ministarstva unutrašnjih polsova – Direkcije policije, [http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/baner-sadrzaj/trgovina%20ljudima!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssyOxPLMnMzOvMAfljo8ziDYOsJTyM3Q183EPN3Qwcf293lJDzDONg430vfSj8CsAmmBU5Ovsm64fVZBYkqGbmZeWrx9RUpSeX5aZl6iQk1WakpmbqF-QHRUJABiGnTA!/?](http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/baner-sadrzaj/trgovina%20ljudima!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssyOxPLMnMzOvMAfljo8ziDYOsJTyM3Q183EPN3Qwcf293lJDzDONg430vfSj8CsAmmBU5Ovsm64fVZBYkqGbmZeWrx9RUpSeX5aZl6iQk1WakpmbqF-QHRUJABiGnTA!/)

za sistem. To znači i manju kaznu za počinioaca zločina protiv čovečnosti i poruku trafikeru da može „lako“ da se izvuče.

Druga velika posledica utiče na oporavak žrtve nakon iskustva kao što je seksualna eksploatacija, koja uglavnom podrazumeva kompleksnu traumu – važno je kako će ona da razume i obradi to što joj se dogodilo. Upravo ovo razumevanje u značajnoj meri zavisi od toga kako okolina i društvo posmatraju seksualno eksploatisanje, a samim tim i kako pravosudni organi tumače to što joj se dogodilo. U slučajevima kada dođe do nagodbe oko kvalifikacije dela kao posredovanja u prostituciji, ona nije žrtva, osoba koja je naterana, izmanipulisana, prevarena, iskorišćena – ona je saučesnik, osoba koja je svesno pristala da čini nešto što je nezakonito, nemoralno, tabuizirano i društveno osuđeno. Time se i ona etiketira. Reći nekome ko je zbog siromaštva ili bolesti roditelja počeo da pruža seksualne usluge ili devojčici koja je to učinila sa 15 godina tako što je trafiker iskoristio njenu naivnost i dečiju vulnerabilnost, da niko nije kriv za to što joj se dogodilo, svaljuje odgovornost na nju i šalje joj snažnu i oficijalno osuđujuću poruku u trenutku dok se ona bori sa reakcijom na jedno od najtraumatičnijih iskustava koje se može zamisliti.

Kada osobe iskorišćene u prostituciji, nakon početne faze vrbovanja, postanu u potpunosti svesne svog položaja, one nemaju mnogo mogućnosti da ga promene. Uobičajene reakcije na opasnost su *Fight – Flight – Freeze*. Izbor *Fight* opcije nije moguć zbog disbalansa moći i uticaja.

Flight podrazumeva postojanje izbora koji ove osobe suštinski nemaju. Zbog svih već navedenih okolnosti, one ne mogu jednostavno da odu. Mnoge od njih su to više puta bezuspešno pokušale, nakon čega se razvio mehanizam naučene bespomoćnosti, te su prestale i da pokušavaju.

Obraćanje za pomoć porodici ili prijateljima podrazumeva razotkrivanje onoga što joj se dogodilo. Upravo to je jedan od najvećih strahova ovih osoba, često veći i od straha za sopstvenu bezbednost. U korenu njega je strah od osude i odbacivanja ili želja da se bliske osobe zaštite od posledica ovog saznanja.

Traženje pomoći od institucija one često ne percipiraju kao opciju iz više razloga. Jedan od razloga je prethodno loše iskustvo sa ustanovama koje bi trebalo da im pruže pomoć. Za osobu koja se bavi prostitucijom možemo osnovano pretpostaviti da su brojni sistemi – obrazovni, sistem socijalne zaštite, pravosudni i drugi, već mnogo puta zakazali i propustili da joj pomognu da se integriše u društvo i organizuje funkcionalan i dostojanstven život. Osećaju se iznevereno i kao otpadnice

iz društva, te zaključuju da nikakva institucionalna borba ne može da im pomogne.

Usmeravanje na policiju i pravosudne organe bi bilo logično i poželjno, ali kriminalizacijom pružanja seksualnih usluga zakonodavac u startu ove osobe stavlja na suprotnu stranu u odnosu na sistem koji bi trebalo da ih zaštiti.

Ako se prisetimo načina ulaska u prostituciju, u onom periodu kada su možda još imale „poverenja” u makroe koji su im davali obećanja i predstavljali se kao njihovi zaštitnici i prijatelji, one su morale da se kriju od policije, jer su bile praćene, privođene, zatvarane, kažnjavane. Poseban strah od policije su im unosili makroi koji su im davali instrukcije kako da se sklone od njih, povezivali ih sa advokatima, predstavljali se da su u dobrim odnosima sa policijom. To je na osobe iskorišćene u prostituciji ostavljalo snažan utisak i razvijalo doživljaj da im policija nije saveznik, već izvor opasnosti. Tretiranje ovih osoba kao osoba koje krše zakon ne samo da ih odbija od institucija koje bi trebalo da im pomognu, već ih još više gura ka kriminalcima koji ih iskorišćavaju, očekujući od njih da ih zaštite od policije. U izboru između makroa i organa represije one će pre izabrati ove prve, misleći da su u jednakom položaju u odnosu na zakon i da imaju zajednički interes da se ne sazna šta se dogodilo, bez obzira na to što su one izmanipulisane, iskorišćene, ucenjene, zlostavljane i što se u toj poziciji ne nalaze svojim slobodnim izborom. Ovde je ključna njihova percepcija da ih zakon osuđuje, te da im oni koji ga sprovedu ne mogu biti saveznici; stoga će pred policijom i tužiocima sve negirati, braniće se ćutanjem i slušati savete advokata koje su angažovali njihovi eksploatatori.

U takvoj situaciji, naročito u kasnijim fazama kada su namere trafikera jasne i kada odnos prema njima postane brutalniji, iz njihove vizure bez izlaza, bez mogućnosti da im se suprotstave, bez nekoga ko bi im pomogao, one su prinuđene da traže druge mehanizme da bi mogle da funkcionišu u situaciji konstantne opasnosti i podređenosti.

Kada su im druge opcije nedostupne, osobe pribegavaju preostalim mehanizmima kako bi se adaptirale na izrazito ugrožavajuće okolnosti – kao što je *Fawn* – udovoljavanje drugima u cilju izbegavanja konflikta. Ako je procena osobe takva da ne može da se suprotstavi, niti pobjegne od zlostavljača, preostaje joj da pokuša da zadobije njihovu naklonost kako bi smanjila posledice. To podrazumeva zanemarivanje sopstvenih želja, povinovanje zahtevima, činjenje onoga što se misli da zlostavljač očekuje čak i kada to ne izgovori, iskazivanje naklonosti, divljenja, pa čak i pokušaj stvaranja nekakve „pseudokoalicije” sa njim, u kojima one i dalje imaju potpuno podređen status. Neretko trafike-

ri posle određenog perioda devojkama koje pružaju seksualne usluge daju i druge zadatke, kao što je organizovanje posla, vrbovanje drugih devojaka ili njihovo kontrolisanje.

Površno posmatranje ovakvih odnosa lako dovodi do pogrešnih zaključaka: da se radi o saradnji, slobodnoj volji žrtve ili čak saučesništvu, pa vodi ka njenoj osudi – pravnoj i društvenoj.

Istovremeno, svest ovih osoba o tome da su radile nešto što nisu smele udaljava ih od odluke da potraže pomoć i još ih čvršće vezuje za svoje eksploatore.

Jedna od posledica kriminalizacije prostitucije je to što osobe koje pružaju seksualne usluge lišava mogućnosti da dobiju zaštitu. Od ukupnog broja sumnji na seksualnu eksploataciju u toku 2023. godine Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima je 64% prijava dobio od policije i tužilaštva. Od ukupnog broja ovih prijava sa teritorije Beograda, 15% je dobijeno od Odeljenja za javni red i mir Policijske uprave Beograd. Postupak identifikacije je sproveden za sve osobe za koje je postojala sumnja, nakon čega je za svaku identifikovanu žrtvu napravljen plan zaštite u koji su uključene relevantne organizacije i ustanove; za one za koje je utvrđeno da nisu žrtve trgovine ljudima, ali su na različite druge načine ugrožene, uključujući i osobe koje su se bavile prostitucijom, kontaktirani su odgovarajući akteri koji mogu da im pruže potrebnu podršku. U slučajevima kada policija ne posumnja da se radi o trgovini ljudima, već samo o prostituciji, mala je verovatnoća da će ih uputiti na sistem zaštite. Centri za socijalni rad ne prepoznaju osobe iskorišćene u prostituciji kao posebnu grupu korisnika i one ostaju bez pomoći, vraćene u okruženje u kome su zlostavljane i iskorišćavane.

Statistika Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima za 2023. godinu takođe pokazuje da je među slučajevima seksualne eksploatacije njih 55% otkriveno u fazi eksploatacije i 45% nakon eksploatacije, a nijedan u fazi vrbovanja; osim toga, seksualna eksploatacija najčešće traje do tri meseca (60% slučajeva) ili preko godinu dana (26% slučajeva), što govori o značaju ranog otkrivanja i o tome da, ukoliko žrtve ne dobiju pomoć već na početku, postoji velika verovatnoća da će se eksploatacija nastaviti godinama i da se neće ni otkriti dok žrtve ne nađu način da se same spasu. S druge strane, kriminalizacija bavljenja prostitucijom smanjuje šanse da se eksploatacija otkrije na početku i sprečava osobe koje su na ovakav način iskorišćene da dobiju pomoć.

Krivičnopravna zaštita dodatno je oslabljena i niskim stepenom i sporim procesom identifikacije žrtava trgovine ljudima: recimo, samo jedna trećina pretpostavljenih žrtava evidentiranih u 2019. godini je u toj godini identifikovana, dok je, recimo, u 2023. godini formalno identi-

fikovana samo jedna polovina pretpotavljenih žrtava. Od ukupno 137 pretpostavljenih žrtava, formalno je identifikovano njih 66 (Tabela 10). Kada se broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima uporedi za brojem podnetih prekršajnih prijava za odavanje/korišćenje prostitucije, osnovana je zabrinutost da brojni slučajevi trgovine ljudima u svrhu prostitucije prolaze neotkriveni, podvedeni pod „dobrovoljnost“ odavanja prostituciji.

Tabela 10: Identifikacija žrtava trgovine ljudima 2019-2023.

	Broj pretpostavljenih žrtava	Broj formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima	Utvrđeno da nisu žrtve trgovine ljudima	Prekid postupka	Postupak nije završen
2019.	121	39	33	9	40
2020.	104	57	37	20	31
2021.	122	46	20	n/a	n/a
2022.	117	62	21	n/a	34
2023.	137	66	19	10	51

Prema: Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, godišnji izveštaji za 2019–2023.

Prava žrtava seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije na usluge podrške

U kontekstu prostitucije pravo na usluge podrške i pomoći, slično kao i kod krivičnopravne zaštite, bitno zavisi od toga da li je osoba iskorišćena u prostituciji dete starosti do 14 godina, dete starosti od 14 godina, mlada osoba ili odrasla osoba, te da li je identifikovana kao žrtva trgovine ljudima ili ne (Tabela 11).

Zakon o socijalnoj zaštiti⁴⁷ prepoznaje kao korisnike decu i mlade osobe žrtve nasilja i žrtve trgovine ljudima, kao i punoletne osobe žrtve zlostavljanja, eksploatacije, nasilja u porodici i trgovine ljudima. Žene iskorišćene u prostituciji, ukoliko nisu identifikovane kao žrtve nasilja u porodici, trgovine ljudima, zlostavljanja i eksploatacije, nisu prepoznate kao specifična grupa korisnika, nisu uspostavljene specifične usluge za njih, niti su razvijeni programi podrške izlasku iz prostitucije, odnosno programi pripreme izlaznih strategija, koji bi obuhvatili različite organe i institucije (policija, pravosudni organi, socijalne službe, službe zapošljavanja, zdravstvene ustanove, obrazovanje). Stoga im, uprkos

činjenici da je prostitucija po svojoj prirodi seksualna eksploatacija i uprkos raširenom nasilju nad ženama iskorišćenim u prostituciji pre ulaska u prostituciju i tokom boravka u lancu prostitucije, ostaju nedostupne usluge koje sistem nudi za žene žrtve nasilja i žrtve trgovine ljudima – mere zapošljavanja, zbrinjavanje, smeštaj ili neodložne intervencije. Kada je reč o porodičnopravnoj zaštiti u kontekstu iskorišćavanja u prostituciji, Porodični zakon⁴⁸ nema specifične odredbe. On obezbeđuje zaštitu od nasilja u porodici, ali odredbe koje se odnose na to nisu specifikirane u odnosu na seksualno iskorišćavanje kroz prostituciju (ovaj zakon kao oblike seksualnog nasilja navodi „prisiljavanje na seksualni odnos“ i „navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem“), niti su primenljive kada je reč o seksualnom iskorišćavanju izvan porodičnog konteksta.

Kada je reč o deci iskorišćavanoj u prostituciji, ona su, u okviru socijalne i porodičnopravne zaštite, prepoznata kao žrtve seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, te po tom osnovu ostvaruju pravo na usluge koje su u sisteme uvedene radi zaštite dece. Kao žrtve nasilja, ona su prepoznata kao titulari prava i u oblasti zdravstvene zaštite i obrazovanja.

Izdvajanja jedinica lokalne samouprave za socijalnu zaštitu su mala: u 2018. godini ukupna izdvajanja jedinica lokalne samouprave bila su 3,65 milijardi dinara, odnosno 0,07% BDP ili 454 dinara godišnje po stanovniku (Krunić, J. i sar., 2021). Pored toga što u jedinicama lokalne samouprave ne postoje specifične usluge za žene iskorišćene u prostituciji, nema ni drugih usluga namenjenih žrtvama nasilja i žrtvama trgovine ljudima, koje ili nisu uspostavljene ili su nedovoljne. Ni u jednoj jedinici lokalne samouprave nema dnevnih usluga koje su namenjene ženama koje su preživele nasilje, dok samo u jednoj postoji usluga podrške za samostalni život, usmerena isključivo na žene koje su preživele nasilje. Smeštaj u sigurnoj kući za žrtve nasilja obezbeđuje se u svega 12 jedinica lokalne samouprave. Takođe, samo u Beogradu i Pirotu uspostavljena je usluga posebne novčane pomoći žrtvama nasilja. Usluge smeštaja u prihvatilište, usluge neodložne intervencije i zakonom propisane materijalne pomoći žrtve nasilja mogu da ostvare po ispunjavanju opštih uslova. Ni u jednoj jedinici lokalne samouprave nije uspostavljena usluga podrške za samostalan život žrtava nasilja, dok za žrtve trgovine ljudima postoje samo tri specijalizovana pružaoca usluge. Žrtve porodičnog nasilja i žrtve trgovine ljudima mogu ostvariti i određena prava u pogledu zapošljavanja (posredovanje u za-

⁴⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015.

pošljavanju, profesionalna orijentacija, dodatno obrazovanje, subvencije, podrška samozapošljavanju). U 2019. godini samo 75 žena žrtava porodičnog nasilja bilo je uključeno u mere aktivne politike zapošljavanja, a u 2020. godini njih 39 (Vlada Republike Srbije, 2021). Od 2021. taj broj se ipak povećava, tako da je u 2021. godini merama bilo obuhvaćeno 105 žena, u 2022. njih 106, a u 2023 – 130 žena. Međutim, kada se radi o ženama žrtvama trgovine ljudima, tu su podaci iz godine u godinu sumorni – do sada je zamemarljivo mali broj ovih žena, iako se radi o izuzetno ranjivoj, kao i teško zapošljivoj grupi, bio uključen u mere aktivne politike zapošljavanja. Tako je u 2019. godini samo jedna žena iz ove kategorije bila obuhvaćena tim merama, u 2020. nijedna, a u 2021. ponovo samo jedna,⁴⁹ potom u 2022. i u 2023. godini – po dve žene žrtve trgovine ljudima.⁵⁰ To znača da je u prethodnih pet godina (2019–2023) svega šest žena žrtava bilo obuhvaćeno ovim merama. Kada se pogleda broj žena koje su formalno identifikovane kao žrtve trgovine ljudima u tom periodu u Srbiji, dobijamo podatak da je manje od 7% njih uključeno u aktivne mere zapošljavanja.

S obzirom na to da se seksualno iskorišćavanje kroz prostituciju ne prepoznaje kao specifična pojava, sistem socijalne i porodičnopravne zaštite nema podatke o broju žena i dece iskorišćenih u prostituciji. Kada je reč o prostituisanoj deci, očekivano je da je ona evidentirana kroz podatke o seksualnom nasilju nad decom i kroz trgovinu decom u svrhe prostitucije. Sistem socijalne zaštite evidentirao je da broj prijava za seksualno nasilje nad decom učestvuje sa 2% u ukupnom broju prijave nasilja nad decom i da postoji kontinuirani rast broja prijave seksualnog nasilja (115 u 2015. godini, 189 u 2019. godini). Na evidenciji Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima u 2019. godini bilo je ukupno 146 dece, od čega je devojčica 82,9%. U odnosu na 2017. godinu beleži se rastući trend broja dece žrtava trgovine ljudima od 114,7%. U periodu 2019–2023. broj dece u ukupnom broju identifikovanih žrtava kretao se u proseku oko 50% godišnje. Dominantan oblik eksploatacije (60% slučajeva) je seksualna eksploatacija (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2020), a prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, žrtve su u velikoj meri devojčice. I u 2021. i u 2022. godini devojčice su činile oko 1/3 svih identifikovanih žrtava; u 2021. njih 37,5% bile su žrtve seksualne eksploatacije, a u 2022. čak 65% njih su bile žrtve seksualnog iskorišćavanja. Tokom 2023. devojčice su činile čak 43,9% svih identifikovanih žrtava trgovine ljudima, a 17,2% njih su bile

⁴⁹ Podaci dobijeni za potrebe ovog istraživanja od Nacionalne službe zapošljavanja, u dopisu od 30.9.2022.

⁵⁰ Podaci dobijeni za potrebe ovog istraživanja od Nacionalne službe zapošljavanja, u dopisu od 22.10.2024. godine.

žrtve seksualne eksploatacije.⁵¹ Međutim, s obzirom na odredbe ZJRM i Zakona o prekršajima⁵² (odredbe o prekršajnoj odgovornosti maloletnika starijih od 14 godina), podaci o deci iskorišćenoj u prostituciji verovatno su obuhvaćeni i podacima o deci u sukobu sa zakonom.

Kada je reč o ženama iskorišćenim u prostituciji, sistem socijalne zaštite takođe nema podataka, već su one delimično obuhvaćene kroz evidencije žrtava trgovine ljudima koje vodi sistem socijalne zaštite. Prema tim podacima u 2019. godini formalno je identifikovano 39 žrtava trgovine ljudima, od kojih su 82% žene i devojčice. Dominira seksualna eksploatacija sa 57,1%. Žrtve seksualne eksploatacije, prinudnog braka i višestruke eksploatacije su isključivo žene. U 2019. godini 11 žena žrtava trgovine ljudima su koristile uslugu stanovanja uz podršku (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2020). U 2020. godini od 57 identifikovanih žrtava, žene i devojčice činile su 64,9% svih žrtava; žrtava seksualne eksploatacije bilo je 36,8%. Dalje, u 2021. godini od 46 identifikovanih žrtava žene i devojčice su daleko dominantnije i čine 80,4% svih žrtava, dok su žrtve seksualne eksploatacije činile 50% svih identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Slično je i u 2022., u kojoj su od 62 identifikovane žrtve žene i devojčice činile 54,8% žrtava, dok je žrtava seksualne eksploatacije bilo 54,8%. Konačno, u 2023. od 66 identifikovanih žrtava njih 71,2% su bile žene i devojčice, a žrtava seksualne eksploatacije 19,6%. Ako se ima u vidu da se seksualna eksploatacija često sadrži i u drugim oblicima eksploatacije za koje Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima vodi posebnu evidenciju, kao što su višestruka eksploatacija ili prinuda na brak, može se zaključiti da je seksualna eksploatacija, uključujući i eksploataciju kroz prostituciju, daleko najzastupljeniji oblik trgovine ljudima u Srbiji.

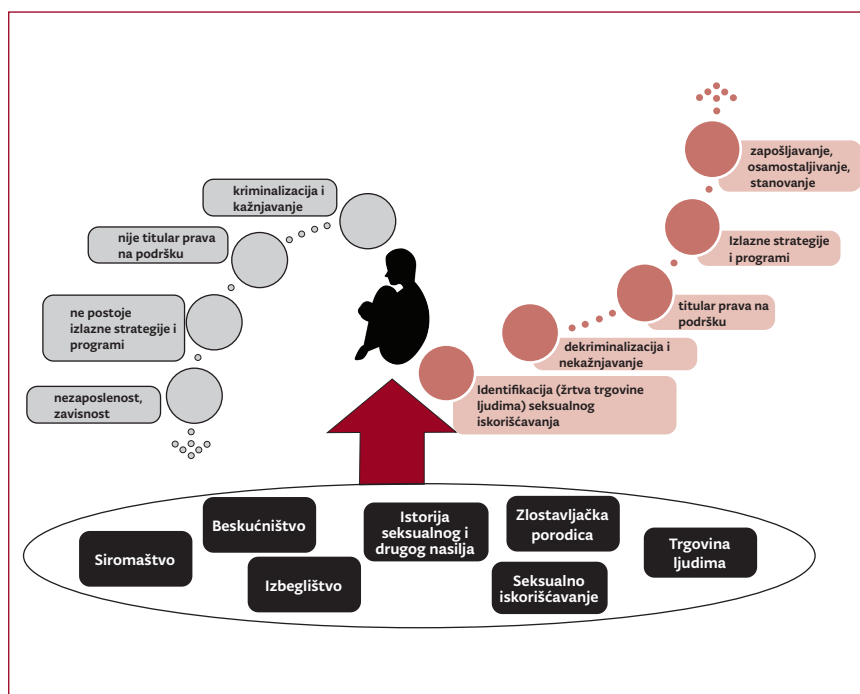
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći⁵³ kao potencijalne korisnike usluge pravne podrške i pravne pomoći prepoznaje lica koja ostvaruju pravo na zaštitu od nasilja u porodici i lica koja ostvaruju pravnu zaštitu od torture, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ili trgovine ljudima (član 4). Kada je reč o ovom zakonu, žene (pa i deca starija od 14 godina) iskorišćene u prostituciji skoro su potpuno onemogućene da ostvare pravo na besplatnu pravnu pomoć s obzirom na to da je, kao što je više puta pomenuto, odavanje prostituciji kažnjivo, a da Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći uskraćuje besplatnu pravnu pomoć u „postupku u kome je očigledno da tražilac besplatne pravne

⁵¹ U 2023. godini najveći broj devojčica koje su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima, bio je eksploatisan u svrhu prinude na prosjačenje, <https://centarzztlj.rs/wp-content/uploads/2022/03/20220228102824.pdf>.

⁵² „Službeni glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019, 91/2019 i 112/2022.

⁵³ „Službeni glasnik RS”, broj 87/2018.

pomoći nema izgleda na uspeh, posebno ako se njegova očekivanja ne zasnivaju na činjenicama i dokazima koje je predočio ili su ona suprotna pozitivnim propisima, javnom poretku i dobrim običajima” (član 7). „Ovakvim restriktivnim pristupom stavljene su u nejednak položaj žene žrtve drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, koje pravo na besplatnu pravnu pomoć ostvaruju pod opštim zakonskim uslovima“.⁵⁴

Grafik 2: Percepcija žENE iskorišćene u prostituciji: prostitucija je njen izbor – ona je izvršilac prekršaja (levo) ili prostitucija je seksualno iskorišćavanje – ona je titular prava na zaštitu i podršku (desno)

⁵⁴ Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine.

Tabela 11: Ostvarivanje prava iz oblasti socijalne zaštite, porodičnopravne zaštite i besplatne pravne pomoći za žrtve seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije

Žrtva seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije koja je:	Porodično-pravna zaštita (zaštita prava deteta, status, rateljstvo, hraniteljstvo usvojenje, roditeljsko pravo – Porodični zakon)	Zaštita od nasilja u porodici (Porodični zakon)	Usluge procene i planiranja (procene stanja i potreba, izrada individualnog/porodičnog plana usluga, plan mera pravne zaštite - Zakon o socijalnoj zaštiti)	Dnevne usluge u zajednici odgovarajuće za žrtvu seksualnog iskorišćavanja kroz prostituciju (svratište, dnevni boravak -Zakon o socijalnoj zaštiti)	Podrška za samostalan život (stanovanje uz podršku, obuka za samostalan život – Zakon o socijalnoj zaštiti)	Neodložna intervencija – Zakon o socijalnoj zaštiti	Pravo na smeštaj (prihvatišće, smeštaj odrasle osobe u srodničku/hraniteljsku porodicu – Zakon o socijalnoj zaštiti)	Besplatna pravna pomoć
Deteta/mlada osoba	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	/
Odrasla osoba identifikovana kao žrtva trgovine ljudima	/	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Odrasla osoba koja nije identifikovana kao žrtva trgovine ljudima	/	/	✓	/	/	/	/	/

Ukupno gledano, žene iskorišćene u prostituciji u Srbiji se posmatraju kao osobe koje nisu seksualno iskorišćavane, koje se prostitucijom bave sopstvenim izborom, pri čemu je njihov izbor bio slobodan i dobrovoljan, te stoga ne postoji potreba da im se pruža bilo kakva pomoć. Prekršajno sankcionisanje žena iskorišćenih u prostituciji, uz nedostatak programa za izlazak iz prostitucije i nepostojanje specifičnih usluga za podršku eliminisanju uzroka i faktora rizika za uključivanje u prostituciju (posebno u kontekstu finansijskog osamostaljenja kroz zapošljavanje), predstavlja značajnu prepreku za suzbijanje seksualnog iskorišćavanja putem prostitucije i zaštitu i osnaživanje žena iskorišćenih u prostituciji. Kriminalizacija žena iskorišćenih u prostituciji nije samo puiko sankcionisanje prekršaja, već percepcija koja ženi iskorišćenoj u prostituciji negira priliku i mogućnost da izađe iz kruga prostitucije i iz začaranog kruga uzroka, faktora rizika i posledica iskorišćenosti u prostituciji (Grafik 2). Takvo razumevanje prostitucije ne uvažava brojne i na nacionalnom i na globalnom nivou dobijene podatke o položaju žena pre ulaska i tokom boravka u prostituciji, niti je u duhu standarda zaštite od seksualnog nasilja, standarda borbe protiv trgovine ljudima i standarda rodne ravnopravnosti, koje je Srbija prihvatila i ima obavezu da primenjuje potvrđivanjem međunarodnih ugovora.

Nalazi i preporuke međunarodnih tela u odnosu na Srbiju

Izveštaji o trgovini ljudima koje priprema *US State Department (TIP Report)*, dali su niz prioriternih preporuka Republici Srbiji s obzirom na to da su uočeni nedostaci u sistemu borbe protiv trgovine ljudima:

- Primenjivati pristupe u čijem je centru žrtva i mere zaštite za žrtve koje svedoče pred sudom da bi se umanjilo zastrašivanje i retraumatizacija žrtava (US State Department, 2019, 2020);
- Obučavati istražitelje, tužioce i sudije za primenu pristupa u kome je žrtva „u centru“ u slučajevima trgovine ljudima (US State Department, 2019);
- U celosti primenjivati pisana uputstva za sprečavanje kažnjavanja žrtava trgovine ljudima za krivična dela, čije je izvršenje direktna posledica činjenice da su bile u lancu trgovine ljudima, i izmeniti zakon tako da propisuje nekažnjavanje žrtava (US State Department, 2019);
- Uspostaviti transparentne standarde i procedure za dodelu licenci nevladinim organizacijama za pružanje podrške žrtvama (US State Department, 2019);
- Povećati napore u cilju identifikacije žrtava, naročito među migrantima, osobama uključenim u komercijalne seksualne aktivnosti, izbeglicama, tražiocima azila i decom bez pratnje uključenom u ulično prosjačenje (US State Department, 2019, 2020).

Razmatrajući četvrti periodični izveštaj Republike Srbije, **UN Komitet za eliminaciju diskriminacije žena je u Zaključnim zapažanjima** izrazio zabrinutost zbog toga što se žene u prostituciji kažnjavaju na osnovu člana 16. ZJRM novčanim kaznama do 150.000 RSD (1.300 EUR) i zatvorom do 60 dana (tačka 25). Komitet je preporučio da Republika Srbija ukine član 16. ZJRM i obezbedi da se žene u prostituciji ne kriminalizuju nijednim zakonom, uključujući i ZJRM. Komitet je preporučio i da Republika Srbija obezbedi programe za izlazak iz prostitucije i alternativne mogućnosti zarađivanja za žene koje žele da izađu iz prostitucije (tačka 26a).

Republika Srbija je **uputila Izveštaj o primeni preporuke 26a**, navodeći da Narodnoj skupštini nije dostavljen Predlog zakona ili izmena i dopuna ZJRM u pogledu dela odredaba člana 16. (Vlada Republike Srbije, 2021).

U pogledu izlaznih programa i alternativnih mogućnosti za stvaranje prihoda za žrtve trgovine ljudima koje su bile eksploatisane kroz prostituciju, Vlada Republike Srbije izvestila je da je došlo do blagog povećanja kapaciteta sistema, što omogućava postojanje programa koji su dostupni svim žrtvama trgovine ljudima koje su bile seksualno eksploatisane. Nacionalna služba za zapošljavanje u skladu sa Programom zapošljavanja teško zapošljivih korisnika (saradnja sa sistemom socijalne zaštite) radi na zapošljavanju ovih korisnika. Centri za socijalni rad takođe obezbeđuju podršku u saradnji sa Centrom za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Rezultati u zapošljavanju su unapređeni u odnosu na prethodni period, ali još uvek postoji prostor za poboljšanje (Vlada Republike Srbije, 2021).

Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA⁵⁵) je u II **Evaluacionom izveštaju o implementaciji Konvencije Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima** preporučila Republici Srbiji da preduzme mere radi obeshrabrivanja potražnje usluga žrtava trgovine ljudima za sve oblike eksploatacije, ali i da prati uticaj izmenjenog ZJRM na identifikaciju žrtava trgovine ljudima za seksualno iskorišćavanje, kao i uticaj na zaštitu i pružanje pomoći žrtvama, primenu principa nekažnjavanja i gonjenja trgovaca ljudima (GRETA, 2018).

GRETA je izrazila zabrinutost zbog toga što i dalje postoje nejasnoće da li se trgovinom ljudima smatra slučaj kada se osoba naizgled saglasila da radi u eksploatatorskim uslovima, uprkos tome što Krivični zakonik eksplicitno navodi da saglasnost sa eksploatacijom ili zasnivanje ropskog ili sličnog odnosa nema uticaja na postojanje krivičnog dela trgovine ljudima. Razlog za zabrinutost je i činjenica da postoje slučajevi u okviru kojih nadležni organi nisu prepoznali i identifikovali žrtvu trgovine ljudima, već je u krivičnom postupku došlo do prekvalifikacije krivičnog dela. GRETA preporučuje da se preduzmu dalji koraci kako bi slučajevi trgovine ljudima bili efikasno gonjeni i sankcionisani. Ovo telo posebno konstatuje da u pravnom sistemu ne postoje specifične odredbe koje omogućavaju da se žrtve trgovine ljudima ne kažnjavaju za nezakonite aktivnosti koje su počinile dok su bile u lancu trgovine ljudima (GRETA, 2018).

⁵⁵ GRETA (The Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings).

Predlozi i preporuke

Dekriminalizacija i depenalizacija žena iskorišćenih u prostituciji – hitno potrebno – kroz izmene i dopune člana 16. ZJRM. Pre svega je potrebno brisanje radnje *odavanje prostituciji* iz prvog stava člana 16. ovog zakona, dok bi se *kupovina seksualnih usluga* i *ustupanje prostora radi prostitucije* i dalje prekršajno kažnjavali. Takođe je potrebno predvideti i sporedne kazne za ove dve radnje koje bi ostale u članu 16. (na primer, *rad u javnom interesu*). Istovremeno, kriminalizacija i penalizacija lica koja kupuju seksualne usluge treba da bude obuhvaćena izmenjenim i dopunjenim članom 184. Krivičnog zakonika.

Smanjenje potražnje seksualnih usluga kroz krivičnopravne mere. Nordijski model pokazao je pozitivan uticaj na smanjenje broja žena iskorišćenih u prostituciji kroz krivičnopravno sankcionisanje svih ponašanja u vezi sa prostitucijom, izuzev nuđenja i pružanja seksualnih usluga. Izmene i dopune člana 184. Krivičnog zakonika treba da se baziraju na nordijskom modelu i da obuhvate najmanje: posredovanje, promovisanje, korišćenje i kupovinu (za sebe ili drugog) seksualnih usluga. Na taj način deluje se na potražnju kao generatora prostitucije i jednog od generatora trgovine ljudima.

Eksplisitno priznavanje statusa žrtve seksualne eksploatacije ženama iskorišćenim u prostituciji. Izmene i dopune člana 184. Krivičnog zakonika treba da obezbede ženi iskorišćenoj u prostituciji status žrtve (oštećene). Prostitucija je pre svega i iznad svega seksualna eksploatacija konkretne osobe, a tek nakon toga pojava koja narušava javni red i moral. U tom smislu, kao i druga krivična dela koja sankcionišu seksualno zlostavljanje i iskorišćavanje, i postojeće i nove odredbe krivičnog zakonodavstva treba da prepoznaju ženu iskorišćenu u prostituciji kao zaštitni subjekt. Ovakav pristup bi uticao na drugačiji odnos organa krivičnog gonjenja, policije i tužilaštva prema licima koja su iskorišćena u prostituciji, uspostavila bi se zaštita tih lica kao žrtava i poštovanje njihovih prava, dok bi u isto vreme postojala veća delotvornost u cilju otkrivanja krivičnih dela trgovine ljudima.

Izmena člana 184. Krivičnog zakonika u cilju isključenja deteta kao pasivnog subjekta krivičnog dela. Ovo zahteva brisanje stava 2. u članu 184. Krivičnog zakonika, čime bi se otklonila disonantnost u zaštiti dece od svih oblika seksualnog nasija i podiglo razumevanje o tome da prostitucija maloletnog lica nikada nije, niti može biti, dobrovoljna, te je posredovanje u tom slučaju sankcionisano drugim, težim krivičnim delima, uključujući i trgovinu ljudima.

Izmena Krivičnog zakonika u cilju propisivanja krivične odgovornosti za ustupanje prostorije maloletnom licu radi prostitucije, što bi mogao da bude poseban deo člana 183. ili člana 184. ukoliko bi proširili radnju na posredovanje i omogućavanje vršenja prostitucije. Ovo bi bilo moguće ukoliko bi se *de lege ferenda* dekriminalizovali pružaoци usluga, a bili sankcionisani samo korisnici seksualnih usluga i to ne prekršajno, već krivično. Za sada je kao krivično delo sankcionisano omogućavanje vršenja obljuje ili neke druge polne radnje sa maloletnim licem, i to kaznom zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna, dok je ustupanje prostorija maloletnom licu radi prostitucije prekršajno sankcionisano zatvorom od 30 do 60 dana.

Usaglasiti odredbe svih zakona u oblasti krivičnog i kaznenog prava (materijalne i procesne) sa Konvencijom o pravima deteta u pogledu definicije deteta. Konvencija o pravima deteta definiše kao dete svaku osobu mlađu od 18 godina. Stepen krivičnopravne zaštite deteta žrtve različit je u zavisnosti od uzrasta deteta. Krivični zakonik za decu (osobe mlađe od 18 godina) koristi tri pojma: maloletno lice je osoba od 0 do 18 godina života; dete je osoba od 0 do 14 godina; maloletnik je osoba starija od 14, a mlađa od 18 godina. Zaprećene kazne i način gonjenja kod nekih krivičnih dela različiti su zavisno od uzrasta žrtve, pri čemu je nivo zaštite niži za decu stariju od 14 godina. Uspostavljanje jedne definicije deteta – kao osobe mlađe od 18 godina – treba da prati i ujednačavanje zaštite, odnosno brisanje razlika u stepenu krivičnopravne ili prekršajnopravne odgovornosti zavisno od toga koliko dete žrtva ima godina.

Hitno je potrebno razvijanje izlaznih strategija za žene iskorišćene u prostituciji. Izlazni programi treba da budu interdisciplinarno kreirani i da u najmanju ruku obuhvate sektore zapošljavanja, socijalne zaštite, policije i pravosuđa. Razvijanje programa izlaska iz prostitucije treba da prepozna žene iskorišćene u prostituciji kao:

- a) posebno ranjive i teško zapošljive grupe,
- b) žrtve seksualnog i drugog nasilja sa potrebom za odgovarajućom podrškom,
- c) osobe sa iskustvom trauma.

Izlazne strategije treba da obuhvate različite programe osposobljavanja, obrazovanja, kvalifikacije, podrške u zapošljavanju i samozapošljavanju, finansijske podrške tokom perioda tranzicije, rad na prevazilaženju traumatskih iskustava i podršku koja se pruža žrtvama nasilja, naročito onima iz višestruko ranjivih i marginalizovanih grupa (Romkinje, žene izbeglice i migrantkinje i dr.). **U cilju podrške pripadnicima/**

ama višestruko ranjivih i marginalizovanih grupa i u saradnji sa organizacijama koje se specifično bave tim grupama (romske organizacije i dr.) treba omogućiti edukaciju koja uvažava specifičnosti tih grupa, pa s tim u vezi koristiti i po potrebi prilagođavati postojeće modele za podršku žrtvama trgovine ljudima i ženama žrtvama nasilja. Treba koristiti postojeće izvore za finansiranje programa izlaska iz prostitucije (na primer, od oduzete imovinske koristi po posebnom zakonu o oduzimanju imovine, stvaranjem posebnog fonda).

Porodičnopravna zaštita člana porodice iskorišćenog u prostituciji.

U okviru odredbi Porodičnog zakona u vezi sa zaštitom od nasilja u porodici uključiti eksplicitno i odredbe da je seksualno iskorišćavanje člana porodice i omogućavanje, navođenje, posredovanje i stvaranje uslova za prostituciju člana porodice. Ovim se eliminiše veštački kreirana podela na prinudnu i „dobrovoljnu” prostituciju, a ženi iskorišćenoj u prostituciji od strane člana porodice obezbeđuje zaštita od nasilja u meri u kojoj je to Porodični zakon pruža.

Eksplicitno prepoznavanje osoba iskorišćenih u prostituciji kao korisnika usluga socijalne zaštite u Zakonu o socijalnoj zaštiti.

Izmenama i dopunama ovog zakona treba eksplicitno prepoznati žene iskorišćene u prostituciji, propisati obavezu sistema socijalne zaštite da kreira izlazne programe za žene iskorišćene u prostituciji, uspostaviti usluge za ove žene i propisati način finansiranja programa i usluga.

Preduzimanje mera u cilju bolje identifikacije žrtava trgovine ljudima, posebno kada je reč o trgovini ljudima radi prostitucije i seksualne eksploatacije.

U odnosu na žene iskorišćene u prostituciji treba izraditi smernice za policijske službenike, zaposlene u centrima za socijalni rad, zdravstvene radnike i druge zaposlene u javnom sektoru koji stupaju u kontakt sa ženama iskorišćenim u prostituciji, sa smernicama za prepoznavanje indikatora trgovine ljudima kod ovih žena. Ove profesionalce treba obuhvatiti specifičnim treninzima za proširivanje znanja o faktorima rizika za ulazak u prostituciju i snažnoj povezanosti seksualnog iskorišćavanja kroz prostituciju i trgovinu ljudima.

Suzbijanje prakse prekvalifikacije krivičnog dela trgovina ljudima u lakše krivično delo.

Ovakvu praksu je moguće promeniti pre svega kroz specijalne ciljane programe edukacije za policiju, tužilaštva i sudove, sa posebnim osvrtom na pitanje pristanka žrtve na seksualnu eksploataciju kroz preispitivanje „principa dobrovoljnosti” kod osoba iskorišćenih u prostituciji.

Unapređenje rada policije i pravosudnih organa u odnosu na žene iskorišćene u prostituciji.

Obezbediti kontinuirane obuke i izradu

smernica za policiju, tužilaštvo i sud, koje bi sadržale osnovne indika-

tore za lica iskorišćena u prostituciji, kao i posebnih smernica u odnosu na decu, odnosno maloletna lica iskorišćena u prostituciji.

Senzibilizacija medija i javnosti o tome da je prostitucija uvek i bez izuzetka seksualno iskorišćavanje, teško kršenje ljudskog prava na život, fizički i psihički integritet, slobodu i dostojanstvo. Senzibilizacija javnosti i medija obezbeđuje da se podrže promene politika. Nordijski model je pokazao značaj senzibilizacije javnosti o tome da je prostitucija uvek seksualno iskorišćavanje i rodno pitanje. Promena stavova i odnosa prema prostituciji ima neposredan efekat na jačanje proaktivnih politika u odnosu na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i smanjenje pojave seksualnog iskorišćavanja, uključujući i ono koje je ishod trgovine ljudima.

Literatura:

- Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, izveštaji o radu za 2019, 2020, 2021, 2022. i 2023. godinu
- Ćuk Milankov, D. (2009). *Psihološki aspekti zaštite žrtava trgovine ljudima u programima socijalne inkluzije*, u: Socijalna inkluzija žrtava trgovine ljudima, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Beograd.
<http://atina.org.rs/sites/default/files/Socijalna%20inkluzija%20zrtava%20trgovine%20ljudima.PDF>
- Danna, D. (2014). *Report on prostitution laws in the European Union*. European Union
- DIREKTIVA 2011/36/EU EVROPSKOG PARLAMENTA I SAVETA o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava, i o zameni Okvirne odluke Saveta 2002/629/PUP
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>, pristupljeno 29.07.2021.
- DIREKTIVA 2012/29/EU EVROPSKOG PARLAMENTA I SAVETA o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava kaznenih dela i o zameni Okvirne odluke Saveta 2001/220/PUP
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>, pristupljeno 29.07.2021.
- Dopisi Nacionalne službe za zapošljavanje koji su dobijeni za potrebe istraživanja od 30.09.2022. i 22.10.2024. godine.
- Dopisi Ministarstva unutrašnjih poslova – Direkcije policije, koji su dobijeni za potrebe istraživanja 2021. i 2023. godine.
- Dragičević – Dičić R., Mirović T., Žarković M. (2015). *Pravni okvir i preporuke za primenu principa nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*. Beograd: Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u Srbiji.
- Directorate General For Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs (2014). *Sexual Exploitation and Prostitution and its Impact on Gender Equality – Study*. European Union.
- European Commission (2020). *Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims*. European Commission.

- European Parliament (2014). *Report on Sexual Exploitation and Prostitution and its Impact on Gender Equality*. (2013/2103(INI). European Parliament.
- European Commission (2020). *Data collection on trafficking in human beings in the EU*. European Union. European Commission.
- Evropski Parlament (2014). *Rezolucija o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njenom uticaju na rodnu ravnopravnost* (2013/2103(INI). Evropski parlament.
- The Scottish Government (2016). *Exploring available knowledge and evidence on prostitution in Scotland via practitioner-based interviews*. The Scottish Government.
- Farley, M., Baral, I., Kiremire, M. & Sezgin, U. (1998). *Prostitution in Five Countries: Violence and Post-Traumatic Stress Disorder*. *Feminism & Psychology*, 8(4), 405–426. <https://doi.org/10.1177/0959353598084002>
- Farley M., Barkan H. (1998). *Prostitution, violence, and posttraumatic stress disorder*. *Women Health*. 1998;27(3):37-49. doi: 10.1300/J013v27n03_03. PMID: 9698636.
- Farley, M. (2004). *Prostitution Is Sexual Violence*. October 1, 2004. *Psychiatric Times*, *Psychiatric Times Vol 21 No 12*, Volume 21, Issue 12. <https://www.psychiatrictimes.com/view/prostitution-sexual-violence>
- Government of Germany, Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth (2007). *Report by the Federal Government on the Impact of the Act Regulating the Legal Situation of Prostitutes* (Prostitution Act). Government of Germany
- Group of experts on action against trafficking in human beings (2018). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Serbia*, Second Evaluation Round. GREVIO
- Krunić, J., Mitić, M., Malbaša, D. (2021). *Analiza usluga zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima u Srbiji*. Beograd: Astra
- Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije drugih (Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others), <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/traffickinginpersons.aspx> pristupljeno 29.07.2021.
- Krivični zakonik („Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).
- Ministarstvo unutrašnjih poslova. Kancelarija za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima (2020). *Izveštaj o rezultatima sprovođenja akcionog plana za 2019. i 2020. godinu za sprovođenje Strategije*

prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022. Beograd. <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/53ad7447-6ae1-455a-ae74-7ca11d208c24/lat Izve%C5%A1taj+AP+trgovina+ljudima+2019-2020.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nufUMSG>

- Moreira, V., Rolo, A., & Cardoso, J. (2016). *Violence in the Context of Prostitution: Psychological Impact*.
- NHS Scotland (2009). *Commercial Sexual Exploitation: What health workers need to know about gender-based violence*. NHS Scotland. <http://www.healthscotland.scot/media/2098/gbv-commercial-sexual-exploitation.pdf>
- Opšta preporuka Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena, broj 35 o rodno-zasnovanom nasilju nad ženama, https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/preporuka_35_sedow_srb.pdf, pristupljeno 29.07.2021.
- Adair, P., Nezhyvenko, O. (2017). *Assessing how large is the market for prostitution in the European Union*. *Éthique et économique/Ethics and economics, Éthique et économique*, 2017, 14 (2), pp.116-136. ff-hal-01672872ff
- Post, C., Brouwer, J.G. & Vols, M. (2019). *Regulation of Prostitution in the Netherlands: Liberal Dream or Growing Repression?* *Eur J Crim Policy Res* 25, 99–118 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10610-018-9371-8>
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava RANCEV protiv KIPRA I RUSKE FEDERACIJE (Predstavka broj 25965/04) od 2010. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-123447&filename=-CASE%20OF%20RANTSEV%20v.%20CYPRUS%20AND%20RUSSIA%20%E2%80%93%20%5BSerbian%20Translation%5D%20by%20the%20EC/COE%20CAR%20project.pdf>, pristupljeno 29.07.2021.
- Public Health Scotland, <http://www.healthscotland.scot/health-topics/gender-based-violence/commercial-sexual-exploitation>, pristupljeno 21.07.2021.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2020). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2019*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2020). *Punoletni u sistemu socijalne zaštite 2019*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Republički zavod za statistiku (2020). *Bilten: Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2019 - Prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku (2021). *Saopštenje: Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2020*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

- Republički zavod za statistiku (2022). *Saopštenje: Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2021*. Beograd. Republički zavod za statistiku.
 - Republički zavod za statistiku (2023). *Bilten: Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2022*. Beograd. Republički zavod za statistiku.
 - Republički zavod za statistiku (2024). *Saopštenje: Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2023*. Beograd. Republički zavod za statistiku.
 - Rezolucija Evropskog parlamenta o seksualnoj eksploataciji i prostituciji i uticaju na rodnu ravnopravnost, 2014 (2013/2103(INI), <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eaaae1a9-8c4c-11e7-b5c6-01aa-75ed71a1>, pristupljeno 21.07.2021.
 - Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022. („Službeni glasnik RS“, broj 77/2017).
 - Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020-2023 („Službeni glasnik RS“, broj 80/2020).
 - Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine („Službeni glasnik RS“, broj 47/2021).
 - Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021-2026. godine („Službeni glasnik RS“, br. 18/21 i 36/21).
 - Pavlović, S., Cvetičanin Knežević, H. (2018). *U ime muškog naroda*. Beograd: Autonomni ženski centar.
 - The State of Sex Workers in EU. (2021). ProCon.org. Staista.com. <https://www.statista.com/chart/16090/eu-member-states-prostitution-policies-by-type>/pristupljeno 01.04.2023.
 - UN Komitet za eliminaciju diskriminacije žena. Zaključna zapažanja u vezi sa Četvrtim periodičnim izveštajem Republike Srbije (CEDAW/C/SRB/CO/4).
 - US State Department (2019). *Izveštaj o trgovini ljudima: Srbija*. US State Department.
 - US State Department (2020). *Izveštaj o trgovini ljudima: Srbija*. US State Department.
 - Vlada Republike Srbije (2020). *Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/2020-TIP-Report-Complete-062420-FINAL.pdf> pristupljeno 21.07.2021.

- Vlada Republike Srbije (2021). *Izveštaj o primeni preporuka broj 12a), 26a), 44 i 48g) iz Zaključnih zapažanja Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena u vezi sa Četvrtim periodičnim izveštajem o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)*. Beograd: Vlada Republike Srbije
- Weitzer R. (2017). *Legal Prostitution: The German and Dutch Models*. In: Savona E., Kleiman M., Calderoni F. (eds) *Dual Markets*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65361-7_24
- Zakon o javnom redu i miru („Službeni glasnik RS”, br. 6/2016 i 24/2018).
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Službeni glasnik RS”, broj 85/2005).
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori”, broj 6/2001).
- Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima („Službeni glasnik RS”, broj 32/2013).
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 1/2010).
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 19/2009).
- Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori”, broj 7/2002).
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, broj 11/81).
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici („Službeni glasnik RS”, broj 94/2016).
- Žarković M., Milić M. i Mitrović K. (2024). *Mogućnosti i perspektive prepoznavanja žrtava trgovine ljudima u toku prekršajnog postupka*. Beograd: Udruženje sudija „Forum sudija Srbije”, [prirucnik-foruma-sudija-srbijecompressed.pdf](#)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.541/.546

364-787-055.2

ILUZIJA izbora : ko (zaista) bira i ko plaća cenu? : analiza o rodnoj nejednakosti, seksualnoj eksploataciji i pravnim izazovima u savremenom društvu / [urednica Jelena Hrnjak]. - Beograd : Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama - "Atina", 2025 (Beograd : Alta Nova). - 88 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 1.000. - Str. 7-9: Predgovor / Jelena Hrnjak.
- Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 82-86.

ISBN 978-86-82960-01-0

а) Проституција -- Кривичноправни аспект б)
Жртве трговине људима -- Заштита в) Жртве
насиља -- Жене -- Заштита

COBISS.SR-ID 166102281